

ARTIKELEN

over schepenakten

WAARDE

1560 - 1600

[\(terug naar Waarde\)](#)

M.P. Smallegange
Waddinxveen, november 2013

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Waarde, 't Geitedorp.....	7
2.1	Waarde op Wikipedia	7
2.2	Kaart Waarde voor 1596.....	7
2.3	Kaart A.C. Smallegange	8
2.4	Beschrijving van Waarde bij van der Aa	9
2.5	't Geitedorp	14
3	Het oud-dorp Waarde.....	15
4	Kasteelberg	19
5	Polderen	20
6	Inpolderen en ontpolderen.....	22
7	Krabbendijke	24
8	Boudewijn Lambrechts, wie is dit?	29
8.1	Aanleiding tot onderzoek.....	29
8.2	Gebruik patroniemen	29
8.3	Een onnozele Nicolaes Corneliss?	31
8.4	Mijn zoektocht naar Boudewijn Lambrechts	32
8.4.1	Resultaten zoektocht.....	32
8.5	Akte uit Kruiningen.....	34
8.6	Verdere feiten over Boudewijn Lambrechts	35
8.7	Vervolg	36
9	Wie is Cornelis Jacobs Bouwens?	37
9.1	Ouders van Cornelis Jacobs Bouwens	37
9.2	Cornelis Jacobs Bouwens schout of dijkgraaf	39
9.3	Huis en grond van Cornelis Jacobs Bouwens	41
9.3.1	Huis	41
9.3.2	Grond.....	42
9.4	Cornelis Jacobs Bouwens (1580 - 1590).....	44
9.4.1	Functies van Cornelis Jacobs Bouwens.....	44
9.4.2	Vervolg “waar woonde Cornelis Jacobs Bouwens?”	46
9.4.3	De vrouwen van Cornelis	47
10	Geraadpleegde literatuur	49

1 Inleiding

Jullie (kleinkinderen van Corrie en mij) vragen je wellicht af: “hoe kwam opa er toe om zoveel tijd te spenderen aan het transcriberen van de schepenakten van Waarde? Waarde een klein dorp dichtbij Krabbendijke, waar hij en oma geboren zijn, maar verder heb ik hem daar nooit over horen praten”. Inderdaad, het transcriberen¹ heeft mij veel tijd gekost maar ik heb het met enorm veel plezier gedaan.

Ik zal jullie uitleggen waarom.

1. Vanaf dat mijn moeder in 1999 overleden is, ben ik begonnen met het uitspitten van de stambomen van de Smallegange's en de Koeijers, zoals jullie kunnen lezen in het boekje “Jacoba Janna Geertruida Smallegange - de Koeijer”. In dat boekje² schreef ik dat er 4 geslachten Smallegange te onderscheiden zijn die nog steeds niet aan elkaar gerelateerd kunnen worden. Als ik zo'n relatie eens zou kunnen bewijzen, dat leek mij (jammer genoeg: lijkt mij) het summum. Bij het lezen van elk archiefstuk dat ik in mijn handen kreeg, speelde (en speelt) dat in mijn achterhoofd. Dat was ook zo bij de naspeuringen die ik deed in het kader van mijn tweede boekje “Wel en wee op Welgelegen in Krabbendijke”, de boerderij waar ik geboren ben. Daarvoor heb ik o.a. veel gespeurd in de schepenakten van Waarde en Valkenisse. En wie kwam ik daartegen? Een paar Smallegange's, waarvan er één echt de achternaam Smallegange gebruikte, de ambachtsheer Cornelis Adriaens Smallegange³, en één, Lucas Adriaens genaamd, omdat hij in één van die akten⁴ optreedt als voogd van de wezen van zijn halfzuster Foorken Witte, genoemd wordt. Deze Lucas wordt vermeld in de Smallegange-tak waaruit mijn moeder een nakomeling is.
2. Tijdens bovengenoemde naspeuringen heb ik Paul Harthoorn leren kennen en ben ik met hem begonnen aan het bewerken van de door hem gemaakte transcripties van de zeer interessante boeken van Notaris Levendale uit Goes. Ik kreeg hierdoor ook de kans om mij te bekwamen in het lezen van het oudhollandse schrift. Hiervoor verwijs ik jullie naar het begin van mijn website (naar de ingang “Notaris Levendale” en daarna “Inleiding”)
3. In de genoemde schepenakten van Waarde en de boeken van Levendale wordt Krabbendijke een aantal keren genoemd, en worden er kwesties behandeld die gaan over de inpoldering ervan. En het ontstaan van dit dorp en vooral de polders Maagspolder en Monnikenpolder, had natuurlijk mijn interesse.

Dus ben ik in de hoop dat wanneer ik alles heel nauwkeurig zou lezen nog meer belangrijke feiten (-jes) zou vinden, op een dag “zo maar” begonnen met het transcriberen van de schepenakten Waarde. En dat met de laatst gedateerde⁵, omdat ik dacht dat dit wel het eenvoudigste te lezen boek zou zijn. Fout! De kwaliteit hangt natuurlijk sterk af van de secretaris die ze geschreven heeft. En de latere waren grotere knoeiers dan de eerdere. Dat betekende dat ik met de moeilijkst leesbare begonnen ben. Daarbij moest ik heel veel keren naar Amsterdam voor de onmisbare steun van Paul!

¹ in de betekenis van: het overzetten van Middelnederlandsch schrift naar voor ons leesbaar schrift, nog wel zoveel mogelijk met de oorspronkelijke woorden. Let op: soms wordt het koeterwaals!

² op bladzijde 32

³ RAZE 3509, 7-7-1628 en RAZE 1599, fol 24, 1-4-1615

⁴ RAZE 3507, 16-4-1643

⁵ RAZE 3530, tot 1641

Ook dacht ik in het begin dat ik nog wel kon volstaan met het aangeven van het onderwerp van een akte en de meest belangrijke namen, maar daar ben ik langzamerhand van afgestapt en geleidelijk overgegaan naar het volledig transcriberen van de tekst.

De laatste (dus de vroegste) boeken heb ik vrijwel geheel zelf getranscribeerd. Die woorden waaraan ik twijfelde of die ik echt niet lezen kon, heb ik samen met Paul bestudeerd. Want niet alleen het lezen van deze akten is moeilijk, soms ook het begrijpen van wat er staat. En dan is het veel beter (en gezelliger) om je daar samen over te buigen. Bovendien heb je daar heel wat hulpmiddelen bij nodig, zoals het “Middelnederlandsch Handwoordenboek” van Verwijs en Stam, “Taschenbuch der Zeitrechnung” van Hermann Grotendorf, “De oude Nederlandse maten en gewichten” van J.M. Verhoeff, “Practisijns woordenboekje of verzameling van meest alle de woorden in de rechtskunde gebruikelijk”, enz. En dan begrijp je soms de tekst nog niet! Niet alle secretarissen of schepenclercken (of de mensen die het in opdracht van de secretaris of clerck op papier zetten) konden even goed schrijven!

Ik heb aan de website de schepenakten van ongeveer 1560 tot aan 1600 toegevoegd. En (nog) niet de schepenakten van 1600 - 1640, omdat ik hiervan aan de kwaliteit twijfel en ik ook er nog het een en ander aan moet toevoegen⁶. En dat laatste (niet de kwaliteit natuurlijk, hoe zou ik durven) geldt ook voor de transcripties van Valkenisse, die ik van mevrouw Dicky de Koning-Kastelijn⁷ gekregen heb. Dat komt later (misschien) nog wel eens, “bij leven en welzijn”.

Wat zijn schepenakten? In het kort: het bestuur van een dorp of liever een parochie werd vanaf de late middeleeuwen uitgevoerd door een schout en meerdere schepenen. Deze werden jaarlijks benoemd door de ambachtsheren, de bezitters van de meeste grond in de parochie. De schout (in de grotere steden burgemeester genoemd) en de schepenen waren o.a. verantwoordelijk voor de rechtspraak op lokaal niveau. Hiervan werden de handelingen vastgelegd in schepenakten. Vooral in de eerste boeken gaat het om aanmaningen tot betalen van de schulden en de overdracht van bezittingen (huizen, land ed.). Later (je moet begrijpen dat de parochie van Waarde in 1532 geheel in de golven verdwenen was, en vanaf die tijd opnieuw ingepolderd en opgebouwd werd, ook het bestuur hiervan met de bijbehorende rechtspraak!) wordt dit uitgebreid met vastlegging van testamenten, regelingen voor wezen, enz.

Dat betekent dat jullie tijdens het lezen van de akten zullen ontdekken dat het eigenlijk maar hele korte mededelingen over juridische kwesties zijn, die soms helemaal niet uitgewerkt worden, zonder begin of einde. Vele niet eens met een uitspraak erbij. Soms volgt er verderop nog een tweede (en/of een derde) akte van een zelfde kwestie. Kortom: het is een ongelooflijke brei van details, waar je heel gemakkelijk in verzinkt. Bovendien zijn niet alle boeken bewaard gebleven en was er tijdens weer een inundatie (o.a. in 1570) geen tijd om aan rechtspraak en/of verslaglegging te doen; dus er zitten gaten in. Vele malen heb ik dan ook gedacht: waar ben ik toch mee bezig? Over één boek deed ik soms wel een halfjaar!

En toch: ik heb het met enorm veel plezier gedaan. Want het is niet alleen maar lezen en de tekst invoeren in Word-bestanden. Het is veel meer: snuffelen, nalezen, discussiëren, reizen naar het archief in Middelburg om alle bladzijden van elk betreffend boek te fotograferen, reizen naar Amsterdam om met Paul te lezen en te discussiëren over “van alles en nog wat” onder het genot van koffie en één of twee bolletjes.

⁶ Ik heb ze dus wel in “klad”. Mocht je iets willen weten daaruit, mail mij dan.

⁷ Ik moet haar nog om toestemming vragen.

Vanwege de onoverzichtelijkheid van allemaal feiten (feitjes) heb ik al die akten ingevoerd in een database. Dat betekent o.a. dat ik al op al die akten nu toegang heb op de namen van de personen die erbij betrokken zijn, eventuele namen van de stukken grond en/of de polder waarin deze grond ligt, en een aantal termen die ik tijdens het uitvoeren aan sommige akten gehangen heb om ze later weer terug te kunnen vinden. Bijvoorbeeld: ik kan nu heel snel weten in welke akten de naam “Pletpolder” voorkomt, of de naam van Marinus Cornelis Gort, of in welke akten het gaat over “dijkonderhoud”. Als oud computerspecialist verschaft dit opzetten en beheren van een database mij veel plezier.

Maar het grootste probleem voor mij is: hoe breng ik dit nu aan jullie over? Dat jullie het ook met plezier kunnen lezen?

Weet je wat? Ik probeer het gewoon.

Het zal in ieder geval niet een groot, samenhangend verhaal worden, maar kleine (en grotere) stukjes over een bepaald onderwerp of persoon dat (resp. die) ik dan zal toelichten met allerlei verwijzingen naar bepaalde akten, om te bewijzen dat ik het niet zo maar uit mijn duim gezogen heb! Als jullie zin hebben, kunnen jullie dan aan de hand van zo’n verwijzing naar die bewuste acte gaan! En bij voorbaat, ik weet niet hoeveel verhaaltjes dit zullen gaan worden, en ook de volgorde van deze verhaaltjes kan de volgende keer veranderd zijn. Maar dat is weer het voordeel van internet, er iets aan toevoegen of wijzigen kan makkelijk. Het kan ook best zijn dat ik ontzettend ga balen van de druk om steeds maar weer een verhaaltje te moeten schrijven, en als dit zich voordoet stop ik er onmiddellijk mee! Zonder excuses te maken!

In ieder geval raad ik jullie aan de (RAZE⁸-) boeken met schepenakten niet zo maar bladzijden achter elkaar proberen te lezen, maar begin eerst maar eens met een stuk of tien akten aan het begin, in het midden of achteraan. Dan heb je een beetje een idee waar het over gaat. Het zal je bijvoorbeeld meteen opvallen dat er in de akten bijna geen leestekens gebruikt worden, en het gebruik van hoofdletters geheel willekeurig is. En als ik sommige woorden (soms meerdere achter elkaar) niet kon lezen, dan heb ik er maar een vraagteken gezet. Probeer eens goed de tekst te interpreteren waar zo’n acte over gaat. Het is jammer dat de meeste van jullie het Zeeuwse dialect niet kennen (echt, een gemis aan je opvoeding!), want voor mij was dat soms smullen, er komen namelijk prachtige Zeeuwse uitdrukkingen in voor. Ik hoop er nog eens een lijstje van te kunnen geven.

Wat jullie als het goed is ook meteen zal opvallen, het overvloedige gebruik van Franse en/of Latijnse woorden. Daarbij moet je bedenken dat niet iedereen zoals nu (analfabeten komen nu nog steeds meer voor dan je denkt, ook in Nederland!) het schrijven meester was, maar slechts enkele mensen! Die behoorden echt tot de elite. En die gebruikten veel Frans omdat zij of hun voorouders uit Vlaanderen of Frankrijk afkomstig waren of omdat zij daarmee wilde benadrukken dat zij ook wel eens verder dan hun dorp gekomen waren. Bij die woorden waarvan ik (of Paul) de betekenis in een woordenboek gevonden heb, heb ik de betekenis tussen haakjes gezet met de hoofdletters “MPS” er bij. Dat heb ik ook wel eens met namen gedaan, zoals ik deze in de database heb ingevoerd en dus gestandaardiseerd, zodat ik er dan makkelijk op zoeken kan, en het ook gebruikt als ik een opmerking wilde toevoegen.

⁸ Rechterlijk archief Zeeland

Hierbij een overzichtje van welke boeken met schepenakten uit Waarde aan deze website zijn toegevoegd, met de begin- en einddatum:

	begin	eind	
RAZE 3518	2-6-1560	13-2-1565	
RAZE 3519	1-8-1565	28-3-1567	
RAZE 3520	12-5-1567	2-4-1572	met een groot gat in 1570
RAZE 3521	18-5-1572	27-11-1574	
RAZE 3522	20-3-1580	4-5-1581	
RAZE 3523	15-5-1580	23-1-1582	
RAZE 3524	17-3-1582	2-4-1583	
RAZE 3525	27-5-1596	17-7-1599	
RAZE 3526	1-8-1599	11-8-1600	

Steeds als ik de transcripties van de boeken door kijk, kom ik allerlei “ongerechtigheden” tegen. En bekruipt mij soms het gevoel dat ze eigenlijk nog niet klaar zijn voor publicatie. Maar jullie moeten het maar blijven zien als werkdocumenten, en ik hoop door het schrijven van mijn artikeltjes er toch nog een keer helemaal doorheen te gaan, dan kan ik meteen nog allerlei correcties doorvoeren. Jullie zouden mij geweldig helpen, wanneer jullie fouten ontdekken, door mij dit via een e-mailtje te laten weten.

Mei 2014: En jawel waar ik bang voor was, namelijk dat ik fouten gemaakt zou hebben, was geheel terecht. Een stomme fout zelfs: er waren in het Zeeuws Archief nog 4 boeken met schepenakten van Waarde voor 1604 aanwezig! De volgende:

RAZE 3540	1-5-1583	?-4-1588	flink beschadigd
RAZE 3541	15-4-1588	2-11-1596	
RAZE 3542	24-1-1597	25-11-1597	heel dun
RAZE 3543	27-1-1601	20-11-1604	veel ontbrekende bladen

Het gevolg hiervan: ik heb mij weer maar aan het transcriberen gezet, en het verwerken van deze akten in mijn database. Dat kost mij minstens een half jaar. Daarbij komt nog dat ik Paul Harthoorn beloofd heb de door hem getranscribeerde akten van de notaris Jacob Boudewijn Wisse, naast die van notaris Levendale, op de website te zetten. Dus lezers van mijn artikeltjes over Waarde, ik ga er wel mee door maar met minimaal een vertraging van een jaar!

December 2014: de laatste vier getranscribeerde boeken op de website gezet

Februari 2015: het verhaal over het oude dorp Waarde herzien, en het verhaal over Boudewijn Lambrechts flink ingekort en het oorspronkelijke verhaal naar de bijlage overgebracht

2 Waarde, ‘t Geitedorp

Ik hoop dat jullie weten dat zowel oma als ik in Krabbendijke zijn geboren. Maar weten jullie dat te liggen en waar ligt Waarde dan?

2.1 Waarde op Wikipedia

Vandaar dat ik je aanraad het op internet met de zoekargumenten “Waarde Zeeland” eens op te zoeken. Wanneer ik dit op dit moment doe (morgen kan de volgorde en de tekst weer aangepast zijn), dan is de eerste keus die ik voorgeschoteld krijg, een verwijzing naar Wikipedia en als ik daarop klik krijg ik:

“Waarde is een voormalige gemeente en dorp in de gemeente Reimerswaal in de Nederlandse provincie Zeeland. Het dorp heeft 1170 inwoners (2008). Waarde werd opgeheven op 1 januari 1970. Samen met de gemeenten Rilland-Bath, Krabbendijke, Kruiningen en Yerseke ging het toen deel uitmaken van de nieuwgevormde gemeente Reimerswaal. Het dorp heeft een overwegend protestants-christelijk karakter. De SGP behaalde in 2012 bij de Tweede Kamerverkiezingen 52,9% van de stemmen. De meerderheid is lid van de plaatselijke Gereformeerde gemeente. Vanwege de groei van het ledenaantal is in 2010 een compleet nieuw kerkgebouw neergezet met circa 650 zitplaatsen. Daarnaast is een groot deel lid van de plaatselijke PKN-gemeente. Uit een enquête die de PZC hield onder de inwoners van het dorp bleek dat het niet-kerkelijke deel van het dorp zich zorgen maakt over de vermeende refoïsering (hierbij een link naar het bewuste artikel in de PZC) en Kootwijkerbroek. Waarde ligt tegen de Westerschelde aan. Vanouds had het een agrarisch karakter. Nog steeds leven veel inwoners van de fruitteelt. Met name appels en peren worden veel verbouwd. Rondom Waarde liggen uitgestrekte landerijen. Opvallend veel inwoners zijn zelf ondernemer. Een bijzonder monument in het dorp is de standerdmolen de Hoed. In het gebied komen veel mensen om te fietsen, wandelen of vissen. Waarde telt twee scholen voor primair onderwijs. De christelijke basisschool 'D'n Akker', welke in 2005 zijn 75-jarig bestaan vierde en de openbare basisschool 'D'n Bogerd'. Beide scholen grenzen aan elkaar en maken samen gebruik van dezelfde speelfaciliteiten. Het dorp telt een voetbal- en tennisclub, maar is de laatste jaren ook een aantal faciliteiten kwijtgeraakt, waaronder de Rabobank, het postkantoor en enkele winkels. De inwoners zijn hiervoor op het nabijgelegen Krabbendijke aangewezen. De buurtbus die naar Krabbendijke en Kruiningen rijdt, is gered omdat een groot aantal vrijwilligers zich hiervoor heeft ingezet”.

Kijk ook even naar het kaartje op die website ([foto1](#)) zoals het nu is.

2.2 Kaart Waarde voor 1596

Maar kijk dan maar eens naar deze kaart ([foto2](#)) van de situatie vóór 1596. Daar zie je dat Waarde met het meer zuidelijk gelegen dorp Valkenisse in het noordoosten, oosten en zuiden begrensd wordt door het water van de Honte of Westerschelde of door schorren (een ander naam hiervoor is “gorsingen”) die af en toe bij zeer hoogwater en/of zware storm onder het water kwamen te staan. De dorpen Krabbendijke, Rilland-Bath zijn op deze kaart geheel verdwenen in het water, door de overstromingen van 1530 en 1532.

En op de kaart van Wikipedia zie je de dorpen Krabbendijke en Rilland-Bath weer terug. Maar nu van het dorp Valkenisse geen spoor meer, dat is voorgoed verdwenen in de Westerschelde.

Je kunt je nu misschien indenken dat voor de gewone “man” uit die tijd het dorp Waarde het einde van de wereld was. Als je eenmaal wat geld verdiend had, bleef je toch niet in Waarde

wonen. Dan ging je minimaal in Kruiningen of nog beter in Kapelle of Goes wonen. Ik kom nog wel met voorbeelden van boeren die dat inderdaad gedaan hebben. Enorm generaliserend, maar denk er om dat het in die tijd lang geen pretje was om in zo'n uithoek te moeten wonen. Of wist de gewone man het niet anders en maakte hij zich er geen zorgen om? En in Goes wonen zonder veel centen en werk in een achterbuurt, was dat wel een pretje?

Laat ik je maar gauw uit de droom helpen. In de schepenakten van die tijd kom je daarover niet veel van aan de weet. De mensen die je daarin tegenkomt, zijn meestal mensen met eigendommen. Of je moest gemoeid zijn bij een strafbaar feit, of als getuige moeten optreden als de hoge pieten je nodig hadden, of iets dergelijks. Dus vraag mij niet hoeveel inwoners Waarde toen had, daar zijn gewoon geen cijfers over bekend.

2.3 Kaart A.C. Smallegange

Wat ik gelukkig wel heb, maar ook weer niet uit de schepenakten, is een detailkaart ([foto3](#)) van de dorpen Waarde en Valkenisse⁹ uit 1637, getekend door warempel een Smallegange, de landmeter A(driaan) C(orneliss) Smallegange. Maar ook hiervoor geldt: een familieverband tussen jullie kleinkinderen en hem is nog nooit bewezen.

De staat van deze kaart is niet best. Toen ik hem fotografeerde, was het resultaat helemaal niet te lezen. Dus heb ik hem laten scannen door een professioneel bureau en met het (beroemde) programma Photoshop laten bijwerken. Het resultaat is nog altijd mager, maar wanneer jullie er op inzoomen is het naar mijn mening toch aanvaardbaar. Ik zal deze kaart bij het schrijven van mijn artikeltjes waarschijnlijk nog veel gebruiken, maar in het kader van dit artikel wijs ik jullie nu op de volgende dingen:

- in het zuiden het Keijzershoofd, een versterking gebouwd en onderhouden door de Staten van Zeeland om de Westerschelde te bewaken;
- daar waar (later) het dorp Valkenisse geheel in het water verdwenen is, wordt op de tekening ongeveer aangegeven door de tekst “scheijdende de dijckage tussen Waerde en Valckenisse”;
- het is jammer dat het gehucht Gawege op deze kaart niet getekend is. Het ligt in het oosten aan het eind van de “Vlijet van Waaerden ofte Hinckelingen”;
- rechtsboven de naam Maechtspolder, de polder waarin de boerderij stond waar ik geboren ben, en dat samen met de Nieuwe Monnikenpolder behoorde bij het sinds 1596 ingepolderde Krabbendijke;
- zoals jullie kunnen zien, hoorde de Oude Monnikenpolder bij het dorp Waarde;
- in het uiterste puntje van de kaart is het gehucht Oostdijk in de Vrijen Polder getekend. Het dorp Yerseke ligt nog verder in het noorden;
- in het westen zie je den Oost-Hinckelenpolder en de West-Hinckelenpolder. Deze twee polders behoorden vroeger tot de parochie “Onze Lieve Vrouwepolder”. De West-Hinckelenpolder is in de golven verdwenen, de rest van dat gebied hoort nu bij het dorp Kruiningen, dat nog meer westelijk gelegen is.

⁹ De twee kaarten zijn tot één kaart gemaakt door de heer J. A. Welleman, die voorzover ik weet, in Krabbendijke geboren is.

2.4 Beschrijving van Waarde bij van der Aa¹⁰

Zoals het een ervaren genealoog het bij een beschrijving van een dorp betaamt, grijpt hij meteen naar het Aardrijkskundig Woordenboek van van der Aa. Let wel, dat is zo rond 1835 geschreven. Hoewel zijn beschrijving lang is en het wellicht enige afkortingen¹¹ bevat die jullie misschien de wenkbrauwen zal doen fronsen, maar omdat hierin ook iets gezegd wordt over de oorsprong van de naam Waarde en nog veel andere historische gegevens, laat ik het toch maar in zijn geheel volgen:

Waarde, heerl. op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr en kant. Goes, gem. Waarde-en-Valkenisse; palende N. W. aan de heerl. (MPS: heerlijkheid) Kruiningen, N. O. aan de Krabbendijksche-vliet, die haar van Krabbendijke scheidt, O. aan Valkenisse¹², Z. en Z. W. aan de Honte of Wester-Schelde.

Deze heerl. bestaat uit den Polder-van-Waarde en den Westveer-polder, benevens een gedeelte van den Oud-Krabbendijksche-polder; bevat het d. Waarde en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 794 bund. 56 v. r. 35 v. ell., waaronder 749 bund. 49 v. r. belastbaar land; telt 95 h., bewoond door 108 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen houten korenmolen.

De inw., die er, op 2 huisgez. na, allen Herv. zijn, maken met die van Valkenisse en een gedeelte van Gawege, eene gem. uit, welke ongeveer 580 zielen, onder welke 250 Ledematen, telt, en tot de klass. van Goes, ring van Kruiningen, behoort. Reeds vroeg is hier voor de oefening van de Hervormde leer gezorgd. De eerste Leeraar, waarvan gewaagd wordt, was Guillelmus Camerlick, nadat Petrus de Moher, den 2 Februarij 1583, en Nicolaas Maas, den 3 Mei daaraanvolgende, vruchteloos beroepen waren. Camerlinck kwam hier in October 1583 en stierf den 3 Julij 1589, kort na het verbranden der kerk. Hij werd in Mei 1590 opgevolgd door Johan de Prince.

De 2 R. K. huisgezinnen, welke hier wonen, parochiëren te Goes.

Men hoeft in deze gem. (MPS: gemeente) eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Men weet niets zekers te zeggen omtrent de naamsoorsprong van deze heerlijkheid. Het woord waarden beteekent voorlanden van loopende rivieren, ook laag land, buitendijks aan het water liggende en met hout of geboomte beplant. Dit op deze heerlijkheid toegepast, zoude bewijzen, dat Waarde, zoo al niet uit de vooroevers der Honte geboren, dan toch eenen anderen stroom in zijne nabuurschap moet gehad hebben, welks voorgronden, bedijkt zijnde, een heerlijk goed hebben doen ontstaan. Aangezien er evenwel andere plaatsen van dien naam zijn, waarop dit niet toepasselijk is, blijft het onbeslist waaraan men de herkomst van dezen naam moet toeschrijven; misschien zoude men bij de Noormannen of Denen gelijke benamingen kunnen vinden.

Is de naamsoorsprong dezer heerl. in de oudheid bedolven, niet minder haar eerste aanvang of bestaan. Het eenige dat men weet is, dat zij tusschen de Honte en Hinkele lag, ten Z. van welken laatsten stroom zij was opgewassen en dat hier oudtijds, regt tegenover de kerk, een kasteel te vinden was, hetwelk het stamhuis der oude Edele van Waarde geweest is. De plaats, waar het gestaan heeft, wordt nog de Kasteelberg genoemd en is als vroom bekend. Als men aldaar ploegt of spit, worden er nog steeds steenen gevonden, en men kan duidelijk

¹⁰ A.J. van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, oorspronkelijke uitgave Jacobus Noorduy, Gorinchem, 1839

¹¹ Stuur mij maar een mailtje als je iets niet begrijpt

¹² bedoeld wordt hier de Valkenisse-polder die in 1694 ingepolderd is, en dus niet het verdronken dorp Valkenisse

bespeuren, dat het van eene gracht is omringd geweest. Aan den buitenkant van deze gracht is, in 1847, bij het graven van eenen put, ruim een paar ellen diep onder den grond, een gave oud Frankische pot gevonden, welke thans in het museum te Middelburg bewaard wordt. Daar nu geene overleveringen noch eenige aantekeningen leeren, hoe dit kasteel zijn ondergang gevonden heeft, evenmin als wie de stichter er van geweest is, gist men, of het niet dit Waarde zou wezen, hetwelk Melis Stoke zegt, dat Graaf Willem III, anders Koning Willem genaamd, in het jaar 1247 belegerd en ingenomen heeft. Mag men verder gissen, dan zullen de Vlaamsche oorlogen, waarvan Zuid-Beveland zoo dikwijls het tooneel was, hier den geheelen ondergang van het kasteel voltooid en niets dan de gedachtenis daarvan overgelaten hebben. Stelt men, dat het kasteel in het jaar 1247 reeds kan belegerd zijn geweest, dan moet zijne stichting en het aanwezen van het dorp veel vroeger aanvang genomen hebben. Het is zeker, dat oudtijds deze heerl. een adellijk geslacht had, van welke het den naam ontleend of daaraan gegeven heeft. In het jaar 1251 sloot Jan van Waerde, Zeeuwsch Edelman, een verdrag met den Abt en het convent van Duinen, nopens het land van Waerde, dat hij van gemelden Prelaat ter leen hield, liggende in het land van Schoudee, Heekeling, Honte en Hinkeling. In de registers van Holland wordt op 1322 eene acte gevonden van Jan van de Weerde, bij welke hij belooft den Graaf van Holland en Zeeland te wille te wezen voor alle zulke 24 gemeten (ruim 11 bund.) lands, als bij hem in eigendom gegeven had. Hendrik van de Weerde Jansz. staat mede begrepen in den zoen van Borssele, van het jaar 1358. In den originelen beschrijfbrief der Edelen van Zuid-Beveland, van 1498, was ook Boudewijn van de Weerde begrepen, die onder de leenmannen en mansmannen van Zeeland, in het jaar 1474, Hertog Karel van Bourgondië in den oorlog moest dienen met vier vechtenden te voet, gelijk Adriaan van der Waerde met éénen vechtende te voet doen moest. Joost en Bouwens van de Waerde, gebroeders, leefden ten jare 1542, en bezaten in Noord-Monster, Nieuwerkerk en Baarsdorphouck 15 gemeten 150 roeden (7 bund. 1 v. r. 09 v. oll.) tienden. Maarten van de Weerde wordt vermeld in het jaar 1550 en wederom eene Maarten van de Weerde, waarschijnlijk de zelfde, den 19 Maart 1595 gestorven, die de vader was van Marinus van de Weerde, overleden den 15 Februarij 1652 en begraven met de volgende acht kwartieren: Weerde, Baarsdorp, Reimerswale, Haemstede, Slaple, Zaerde, Schenge en Cruiningen, nalatende twee dochters, Jonkvrouwen Maria en Pieterella van de Weerde, getrouwd met twee gebroeders, Heeren Jacob en Pieter Campe. Het zal evengenoemde Marinus van de Weerde geweest zijn, die, den 10 September 1628, vrijheid verzocht, om als een Zeeuwsch Edelman tweemaal ter week met een zeel winden te mogen jagen in de duinen van Schouwen. Jonker Anthony van de Weerde schijnt in het jaar 1604 al overleden te zijn geweest, om dat zijne erfgenamen de redemptie verzochten van zekere tienden, welke op zijnen naam gestaan hadden, en aan de grafelijkheid vervallen waren. Verder vindt men, dat Jonker Meerten van de Weerde, den 18 Februarij 1637, tot Luitenant van een compagnie voetknechten werd benoemd, maar die, of een ander van dien naam, moet in het jaar 1639 reeds overleden zijn; want den 28 October van dat zelfde jaar verzochten de voogden der weezen van Marinus van de Weerde, als erfgenamen van Jonkheer Meerten van de Weerde, zekere partijtjes tienden te redimeren. Eindelijk vindt men bij Smallegange¹³, dat de laatste mansoir van dit edel geslacht 67 jaren oud geworden en te Goes begraven is, met zijne vier kwartieren Weerde, Exaarde, Baarsdorp en Schingen, waarschijnlijk is dit geweest Anthony van de Weerde, die in het jaar 1657 onder de schutters van de handboog gevonden werd. Over het wapen, hetwelk deze Edelen gevoerd hebben, zijn de gevoelens verschillende. Smallegange wil, dat het was een schild van zilver; met het bovenste derde deel van azuur, gelijk hij het ook in zijne wapenkaarten dus heeft afgebeeld. De edele J. van Grypskerke¹⁴ zegt het wapen is d'argent en chef d'azur (van zilver met een hoofd van azuur), hetgeen

¹³ Chronyk: van Zeeland, VI. 712

¹⁴ Graafschap van Zeeland, XI Capittel

overeenstemt met Smallegange, en het helmstuk un renart naissant de gueulles (een half te voorschijn komende vos van keel)¹⁵ terwijl het op een oud wapenbord dezer Edelen voorkomt van sabel, met twee golvende fascies, vergezeld in punten van eene schuine ruit (locange), alles van zilver.

Wanneer deze heerl. van haar edel stamhuis is afgescheiden, hetzij door verbeurtverklaring, gelijk onder de grafelijke regeringen dikwijls plaats had, vooral in de Hoeksche en Kabeljauwsche tweespalten, of wel door verkoop, komt nergens voor, maar wel, dat in het jaar 1598 Michiel du Moulin daarvan handligting verzocht, met eene hoeve en land, onder deze heerschappij gelegen, mitsgaders het vierendeel van Valkenisse. Men vindt van dat zelfde geslacht, ten jare 1638, als Vrouwe van Waarde, Helena du Moulin, en op deze volgt Jonkheer François de la Torre, die, in het jaar 1644, Heer van Waarde geweest is, gelijk, in het jaar 1688, daarvan den eigendom bezat Jonkvrouw Catharina van Eversdijk, want zij verzocht, den 10 November van dat jaar, vrijheid tot verkoop. Zeer waarschijnlijk is van haar deze heerlijkheid overgegaan op het huis Van der Nisse, en de Heer Gillis van der Nisse zal de eerste van zijnen stam geweest zijn, die hier Ambachtsheer was. In het jaar 1678 komt David van der Nisse, Gecommitteerde Raad wegens Goes, als zoodanig voor; terwijl men in het jaar 1735 nog als eigenaar van dit heerlijk goed kende Mr. Gillis Cornelis van der Nisse, Oud-Burgemeester en Raad der stad Goes, wiens dochter, Jonkvrouw Johanna van der Nisse, het ten huwelijk bragt aan Mr. Willem Nyssen, Leenman van Zeeland Bewesten Schelde en Rentmeester der exploiten van Vlaanderen, uit wiens geslacht het gekomen is aan Mevrouw van de Spiegel. Thans wordt de heerl. Waarde in eigendom bezeten door den heer J. J. Burgerhoudt, woonachtig te Utrecht.

Het d. Waarde, Waarden, Waerde of Weerde ligt $3\frac{1}{4}$ u. Z. O. van Goes, 7 min. van de Honte of Wester-Schelde, waaraan het eene kade of hoofd heeft. Ook is ten Z. van het dorp een haventje, tot berging van kleine vaartuigen. Het schijnt oudtijds zich meer noordelijk dan nu uitgestrekt te hebben, wijl dat gedeelte, dat ten Noorden van de kerk ligt, het Oudedorp genoemd wordt, maar het westelijk gedeelte, tusschen de kerk en den kasteelberg, het Nieuwedorp. Het dorp is vrij net betimmerd, wel onderhouden en behoeft, ten aanzien der gebouwen, goed geplaveide dorpsstraten, heulen en andere werken, voor vele dorpen in Zuid-Beveland geenszins te wijken. Men telt er in de kom van het dorp 67 h. en 390 inw. Er is aldaar een overzetveer op Kieldrecht en een op Welsoorde.

De eerste stichting van eene kerk te Waarde, zoowel als aan welke beschermheilige die was toegewijd, vindt men nergens opgeteekend. Alleen weet men, dat zij vóór de Reformatie ter begeving stond van den Deken en het kapittel van Sint Salvator te Utrecht en zijn door de grafzerken de namen van eenen Pastoor bekend. Hier was ook en Provisorie, die een kerkelijk regtsgebied, misschien van veel uitgestrektheid, oefende; dan den 29 Junij 1413 vergunde Hertog Willem van Beijeren aan die van Goes de geestelijke jurisdictie of provisorie van Yersecke en van der Waerde binnen hare stad te mogen leggen, waardoor ook dit ambacht tot het dekenschap van Zuid-Beveland geraakte, en dat weer afhankelijk, eerst van liet Utrechtsche, daarna van het Middelburgsche bisdom is geworden. De Spaansche krijg, die aan dezen oord vooral gewoed heeft, zal het kerkgebouw eerst in verval hebben gebragt, daarop volgde, dat het door eenen bliksemstraal, den 10 April 1589, aangestoken, geheel afbrandden. Het werd herbouwd, doch ingekort en kleinder dan voorheen hersteld; de bestierders der kerk verzochten in het jaar 1592, aan 's Lands Staten vrijdom van den hondersten penning voor zestien gemeten (7 bund. 34 v. r. 65 v. ell.) lands en zekere tienden deze kerk toebehoorende, om haar daaruit te kunnen herstellen, en tot de godsdienstoefening geheel bekwaam te maken, welke reparatiën 1200 gulden kwamen te bedragen; het verzoek van vrijdom werd hun eerst den 7 Julij 1594 toegestaan. Den 18 April 1598 werd door den

¹⁵ W. te Water, Hoog Adellijk en Adelijk Zeeland, bl 135

Heer van Kruiningen verzocht; en hem toegestaan het bedijken van een klein schorreken gelegen westwaarts van zijne heerlijkheid, tegen die van Waarde aan, mits hij eene cijns van zes of acht gulden 's jaars, welke de kerk van Waarde daaruit pleegt te genieten, ten zijnen laste nam. De kerk, welke in eenen treffelijken stand door eigen middelen onderhouden wordt, mag in netheid en welgeschiktheid van binnen met de meeste in Zuid-Beveland om den prijs dingen; aan de zuidzijde is een kapel of uitstek, waarin de begraafplaats der Heeren en Vrouwen van Waarde gevonden wordt, en een marmeren gedenkteeken van Heer Gillis van der Nisse, welke, nevens zijnen dienaar, in het jaar 1657, te Goes in een oproer het leven verloor. Het gedenkteeken stelt voor 's mans beeldtenis, van gips vervaardigd, liggende met het hoofd op den linkerarm, op eene tombe van gemetselden steen met gips bepleisterd. Digt bij den ingang ziet men ook nog een Engelschen opschrift met gouden letters op zwart marmer, meldende de rustplaats van den twintigjarigen Edward Morant Esq., bij de landing der Engelschen in Zeeland, in 1809, aldaar overleden. Zijne krijgsmakkers, die in 1814 wederom in Antwerpen lagen, hebben toen dit gedenkteeken doen plaatsen. De kerk te Waarde heeft geen orgel, doch prijkt met eenen vrij hoogen vierkanten toren, met korte, doch scherpe spits. Ook heeft hier vroeger eene priorij van Tempelieren, later van St. Jansheeren bestaan, waarvan men thans zelfs de plaats niet meer weet aan te wijzen; misschien kan hiervan wel de Kasteelberg gekomen zijn.

Het is ongetwijfeld, dat, sedert de Honte met de Schelde en de Noordzee gemeenschap had, alle doorbraken en overstromingen, die de naburige ambachten teisterden, ook dezen oord niet verschoond zullen hebben; dan men was niet bedacht, om door aanteekeningen den nakomeling van merkwaardige gebeurtenissen te doen kennis hebben. Het eerste, dat men van overstromingen hier leest, is in 1304. Volgens Smallegange (Cronijk van Zeeland, bl. 712.) zou hier, ten jare 1471, mede eene overstroming hebben plaats gehad. Dan het kan waar zijn, dat die Schrijver zich een jaar vergist, wijl Oothof (Verhaal der watervloeden, bl. 403.) op dat jaar van geen vloed gewaagt, maar wel ten jare 1470, dien hij den tweeden Allerheiligen vloed noemt, omdat die op den 1 November voorviel, daar de eerste vloed van dien naam reeds in het jaar 1170, had plaats gehad. Outhoff haalt Oudenhoven (Cimbersche Oudheden, bl. 97 en Ouden Nieuw-Dordrecht, bl. 83.) tot bewijs aan, zoodat men zijn gevoelen liefst omhelst. Hoe hetzij, deze heerlijkheid en die van Valkenisse liepen onder, waarom het hun vergund werd vrijdom van schot voor vier jaren en nog voor andere vier jaren halve vrijdom van schot; ten einde daardoor in het herstel der dijkbreuken te gemoet te komen.

Men twijfelt niet, of de zeer bekende vloeden van 1530 en 1532, zullen ook hier den landzaat op den oever zijnes ondergangs hebben gebragt, waarvan nog eene echte getuigenis voorhanden is, zijnde een uittreksel der rekening Bewesten-Schelde in 1542, waaruit men leest, hoe door den vloed van het jaar 1530 is verloren en nimmermeer herdijkt, eene polder genaamd Zustersant, groot 275 gemeten (126 bund. 26 v. r. 90 v. ell.) waarvan onder Valkenisse 183½; gemet. (84 bund. 25 v. r. 58 v. ell.), en in Waarde 86 gemeten 118 roeden (42 bund. 1 v. r. 32 v., ell.) behoorde, verder is de derde Allerheiligen vloed den 1 November 1570, hier niet minder dan elders merkwaardig geweest. Waarde brak in aan de zuidzijde door den Groenen-dijk op twee plaatsen te gelijk, waardoor deze parochie niet alleen, maar ook te gelijk Valkenisse overstroemde, waarvan nog twee weelen zijn overgebleven.

Wilde men der zee haar prooi ontrukken, dan moest vorstelijke hulp en magt ingeroepen worden; hetgeen te weeg bragt, dat Koning Filips, den 6 September 1571, octrooi verleende aan die van Waarde en Valkenisse met ten Westveer-polder, om hunne ingevloede landen te beverschen en de bedyken by egale contributiën, onder eenen zeedyck, welk octrooi zeer omslagtig is, als bevattende alle de voorwaarden en bepalingen, onder welke, van 's Konings wege, onderscheidene vrijdommen werden toegestaan.

Heeft deze heerlijkheid tegen een overloop van water steeds te strijden gehad, niet minder geducht zijn de grondbraken hier geweest.

Ten jare 1591 trof haar, zulk eene ramp, waarom de Ingelanden, zoo van Waarde als Valkenisse, onderstand bij 's Lands Staten verzochten: en wel den honderdsten penning, die op de landen was geheven over den jare 1591, ter goedmaking der kosten tot eene inlaag noodig, daarover werd tot het jaar 1594 beraadslaagd, zonder dat men weet welk besluit daarop genomen zij.

De gedurige watersnooden, gestadige vrees van vijandelijke aanvallen, en de onverdraagzaamheid onzer kerkelijken werkten zamen, om, zoo hier, als in de naburige parochiën eene volksverhuizing, en daardoor een verval en vermindering te veroorzaken, waardoor het middel van den honderdsten penning op de huizen hier meer en meer bezwarend werd.

Niettegenstaande zooveel kampens met verdubbelde landplagen, bleef men moed houden, om de zee voet voor voet te betwisten; de Spaansche krijg was nog niet geëindigd, of de gemeene Ingelanden van Waarde en Valkenisse, verzochten van 's Lands Staten verlof tot het leggen van eene inlage ter lengte van 300 roeden (1150 ell.) en ter bevordering daarvan, kwijschelding van de State-penningen, besaayde gemeten en hoornbeesten over de uitgeslagen landen voor altoos, ende over de geheele watering voor eenige jaren; op welk verzoek den 8 Junij 1646, het goeddunken van de Rekenkamer werd gevorderd.

Ten gevolge van den vrede te Munster, in het jaar 1648 gesloten, was men wel voor inval van vijanden gewaarborgd, dan de geduchtste vijand, het water, bleef gestadig hier zijne aanvallen voortzetten; tot dat twee ontzaggelijke vloedden van 26 Januarij 1682, en 3 Januarij 1683 hier eenen geheelen ondergang schenen te veroorzaken. De eerste dier watervloedden had des avonds tusschen zes en zeven ure plaats, wanneer eerst de zeedijk te Valkenisse, en met een de binnendijk tusschen Waarde en Valkenisse, genaamd de Groenendijk, doorbrak, waardoor vele beesten in beide Ambachten, zoowel als de ingezamelde veldgewassen, verloren gingen; de opvolgende nacht en donkere maan vermeerderden de schrik en ontzetting. De zoogenaamde Kasteelberg, als het hoogste punt in Waarde, was de plaats, waar menschen en vee hun behoud zochten. Weldra beraadslaagde men hoe de dijkbreuken te herstellen, en zich best mogelijk tegen nieuwe rampen te beveiligen; het besluit, zoo van Ambachtsheeren als Ingelanden, was het dorp Valkenisse buiten te dijken. Het was zeker hard zulk eene opoffering te moeten doen, waardoor het tijdelijk bestaan van velen afgesneden werd, en zij genoodzaakt werden, om elders te gaan zwerven en veilige woonplaats op te speuren. Reeds den 3 Maart 1682 werd eene nieuwe zeesluis aanbesteed, welke, zoowel als het stoppen der grondgaten en weder droogmaken van dit geheele ambacht, niet minder dan 2100 ponden Vlaamsen (14,400 guld.) kostte, hetwelk, hoe zwaar om te dragen, nog te overkomen ware geweest, was de zee, den 8 Januarij 1683, geen nieuwe verwoesting komen aanbrengen; de herstelde dijk bij Klaaskensweel brak andermaal door, het was Vrijdag tusschen elf en twaalf ure des middags, wanneer het water hier instortte en nog een en een halve voet (47 duim) hooger rees, dan het jaar te voren, waardoor de huizen in het dorp veel meer dan de eerste maal beschadigd werden, eenige andere stortten in, andere stonden om te bezwijken. De kerk liep onder, tot aan der vijfden trap van den predikstoel. Dit werd den 18 Februarij van het zelfde jaar van nog hooger vloed gevolgd, zoodat het water in de kerk tot den zesden trap des predikstoels klom, en sommige huizen tot aan de daken onderliepen, in het oude dorp alle de huizen gesloopt werden; dan, hetgeen aanmerkelijk was, bij gemelde drie zoo kort op elkander gevolgde overstromingen, heeft geen enig mensch het leven verloren, en de vlijt ter herstelling bragt te wege, dat den 24 Maart 1683, 115½ roeden (435,06 ell.) dijks werd besteed van 3 roeden (11,50 ell.) in den aanleg, 8 voeten (2,51 ell.) hoogte en zes voeten (1,88 ell.) kruin voor 1520 ponden-Vlaamsen en 15 schellingen (9184 guld. 80 cents). Het herstel hoe kostbaar, is niet te vergeefs geweest, want geene doorbraken of overstromingen hadden hier meer plaats, dan een vijand houdt nimmer op hier van tijd tot tijd zijne woede te oefenen, namelijk de vallen of grondbraken. Ten jare 1750 gebeurde er een

aan den Westveersche-polder, juist ter plaatse, waar deze heerl. het meest te lijden heeft door stormen uit den Zuidwesten, waarom hier al over twee eeuwen eene inlage is gelegd, die nog stand houdt. Gelijk ongeval gebeurde den 1 December 1791, tot herstel van welke terstond maatregelen beraamd en ter hand genomen werden; daar werd op hoog bevel eene hoofdsom van 1428 ponden Vlaamsch (8550 guld.) ter interest van vier procent geligt, ter goedmaking der kosten van zink en beslagwerk, ook tot verzwaar, en verhooging der inlage noodig, om welke interest te vinden, zoowel als om de hoofdsom af te leggen, 's Lands Staten goedvonden, dat van de landen onder Krabbendijke en in den Reigensbergsche-polder, zeven jaren lang zekere gemetgelden moesten worden opgebracht, zoo als ook een jaarlijksche onderstand uit 's Lands kas, door alle welke hulpmiddelen hier, onder Gods zegen, de zee tot nu toe belet is dezen vruchtbaren grond te verslinden.

Het wapen van Waarde bestaat in een veld van sabel met twee golvende fasces, vergezeld en pointe van eene schuine ruil (losange) alles, van zilver.

2.5 't Geitedorp

Ik weet dat ik bij het voetballen een jongen uit Waarde in het vuur van het spel “een rot Geite” noemde, hij toen verschrikkelijk kwaad werd en dat ik omdat hij groot en sterk was als een haas weggelopen ben.

Ieder Waardenaar werd vroeger door ons een “geite” genoemd. Ik heb dikwijls bij allerlei mensen nagevraagd waar deze bijnaam toch vandaan kwam. Niemand van de degenen aan wie ik het vroeg, kwam met een afdoend antwoord. Wel hoorde ik vaak het antwoord: “op Waarde had bijna iedereen voor de melk een geit en niet een koe. Daarvoor waren de meeste mensen op Waarde te arm voor”.

Laat duidelijk zijn, de naam 't Geitedorp komt in de schepenakten helemaal niet voor. En ook niet bij van der Aa. Dus de naam moet in latere tijden ontstaan zijn.

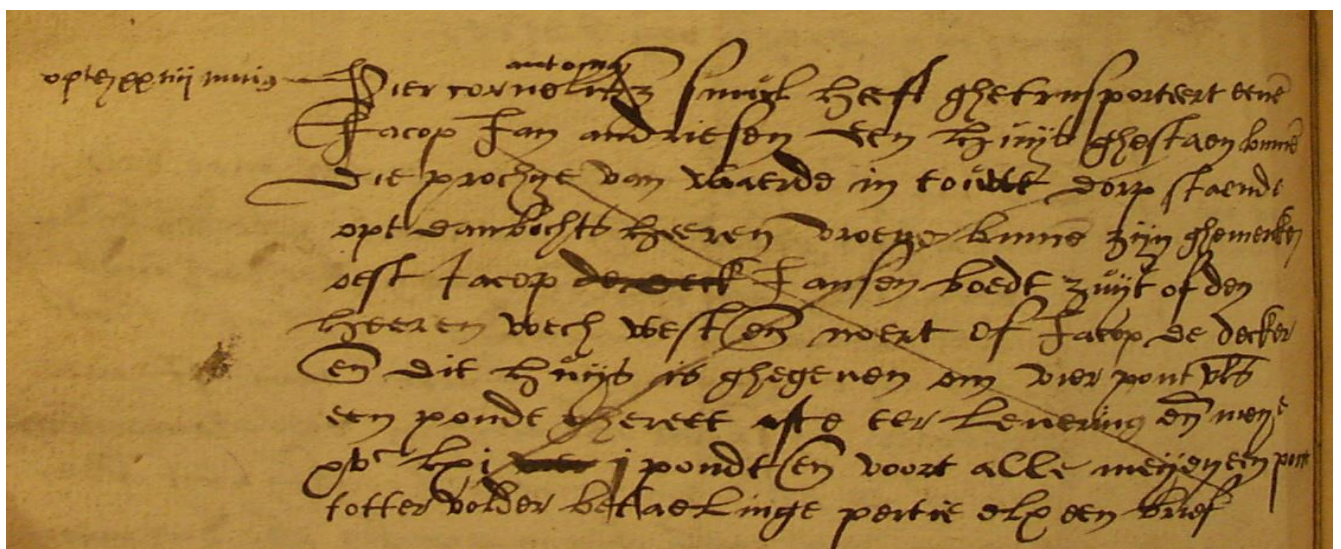
Maar iedere andere suggestie over de oorsprong van deze bijnaam is mij welkom.

Lugrin, oktober 2013

3 Het oud-dorp Waarde

In zijn artikel over het dorp Waarde (zie vorig artikel) vermeldt van der Aa: “..... *Het d. Waarde, Waarden, Waerde of Weerde ligt 3¼ u. Z. O. van Goes, 7 min. van de Honte of Wester-Schelde, waaraan het eene kade of hoofd heeft. Ook is ten Z. van het dorp een haventje, tot berging van kleine vaartuigen. Het schijnt oudtijds zich meer noordelijk dan nu uitgestrekt te hebben, wijl dat gedeelte, dat ten Noorden van de kerk ligt, het Oudedorp genoemd wordt, maar het westelijk gedeelte, tusschen de kerk en den kasteelberg, het Nieuwedorp.*”

In de bijlage “[akten oud dorp waarde](#)” heb ik de schepenakten geselecteerd waarin het “oudt-dorp” (of “touwt dorp”) genoemd wordt. Zoals jullie zien betreft dit 55 akten¹⁶. Van de oorspronkelijke tekst van de eerste akte heb ik de onderstaande foto gemaakt:

RAZE 3518, fol 19v, 22-6-1560

Jullie kunnen je voorstellen dat bij een zware overstroming, en dus bij grote schade aan de woningen en boerderijen, men zich bij de wederopbouw af vroeg of er niet meer geschikte (veiligere) plaatsen waren om een boerderij of een huis neer te zetten. Er zijn wel meer voorbeelden van dorpen uit Zeeland waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen het “oude” en “nieuwe” dorp. In Waarde heeft men dus, ik neem aan na de stormvloed van 1530 en 1532, gekozen voor zowel het herbouwen van het oude dorp als voor het bouwen op een nieuwe plaats.

Jullie zien dat het in bovengenoemde bijlage bijna allemaal zogenaamde transportakten betreft: overdrachten van huizen en/of grond. Natuurlijk is bij zo’n overdracht een goede vaststelling van de locatie van dit eigendom belangrijk. Men deed dit toen door het opgeven van de zogenaamde belendingen of gemercken¹⁷. Op het einde van de vierde regel van bovenstaande foto gebruikte de klerk (of secretaris) hier de term “binnen zijn gemercken”, en dan “oest”, “zuijt”, “west” ende “noort” met daarachter namen van personen (hier Jacob Jans Boedt en Jacob de decker) of een straat (hier: den heeren wech). Je denkt dan als beginnend genealoog (en daar was ik zeker niet de enige in, heb ik gemerkt): als je over een grote

¹⁶ In de schepenakten tot 1640, die ik nog niet gepubliceerd heb, wordt deze term ook nog meermalen gebruikt.

¹⁷ Omdat hiervoor nogal verschillende termen gebruikt worden, heb ik dit in mijn transcripties zoveel mogelijk gestandaardiseerd door de belendingen maar “tussen haakjes” te plaatsen.

Op veel van de in deze akten genoemde namen kom ik nog wel eens terug. Nu slechts twee:

- in de 2de en 4de akte wordt ene heer Willem d'Ouwe of Douwer genoemd. "Heer" betekent dat hij pastoor was. Als je dan in Grijpink (zie lectuuroverzicht) kijkt, zie je dat in 1553 een Guilhelmo Dauwert uit Gent als pastoor van de kerk in Waarde, Beatus²⁰ Mariae Virginis, aangesteld is in de vacature van Hellingio Cornelii, en in 1564 verkreeg hij het recht om over de gelden uit kerkelijke inkomsten verkregen bij testament ("licentia testandi") te beschikken. Uit het feit dat hij de twee huizen, waarvan één in het oude dorp, meteen betaald had, blijkt dat hij in ieder geval over geld beschikte. Maar waarom twee huizen tegelijk? En wie was Pieter Jans Jaspers? En was het prive-bezit van deze pastoor, want anders had er wel "Ecclesia Waerde", Heilige Geestmeester²¹ en/of de naam van een kerkmeester gestaan, zoals dat in meerdere akten gebeurt als het over eigendommen van de kerk ging?

Ik vond later in mijn database (akte 2) dat Willem Dauwert het in de 4de akte genoemde huis in het oude dorp twee jaar eerder aan een zekere Adriaen Anthonies verkocht had voor 21 Vlaamse ponden, getuige deze akte uit: *"²²op 3-2-1562 (MPS: 1561 stilo curie) zoe heeft geleverd Jan Jans Vleecq nomine heer Willem d'ouwe (MPS: heer Willem Houwer) een huijs gestaen inde prochie van Waerde op Jan Staes ambacht (O. Janna Poldermans, S. den Heerewech, W. Cornelis Jacobs Boudewijns, N. Janna Poldermans), ende dit voors. huijs es gegeven om 21£, ende 3£ gereet, ende 3£ 3gr Sint Jacobs daege 1563, ende voort alle Sint Jacobs daege 3£ tot die volle betaeling toe, ende dat huijs es geleverd Adriaen Anthonies (MPS: Adriaen Anthonies de cuijper) ende moet helpen onderhouden het heck van het slop d'een helft, dies zoe moet Adriaen voors. meede (MPS: het gewas meede) in- ende uijt-rijden"*. Hoe kwam dat dan in handen van Pieter Jans Jaspers? Uit de belendingen genoemd in akte nr 13 uit de bijlage blijkt dat Adriaen Anthonies²³ daar vlakbij nog een huis had. In ieder geval woonde in 1569 daar zijn weduwe.

NB. In deze akte ontbreekt ook de aanduiding "oud-dorp".

- de in de eerste akte genoemde Jacob Jans Andriess was hoogstwaarschijnlijk de zoon van de schout van Waarde²⁴ rond 1560 Jan Andriess. Vader en zoon zijn vlak na elkaar gestorven. De laatste voor 26-1-1565, want dat kun je concluderen uit aktenummer 7.2 waar de Noord-belending luidt: "N. de wede (afkorting voor weduwe) van Jacob Jans Andriess". En de eerste uit een akte in hetzelfde boek²⁵ van 9-12-1561, waar staat "zoe heeft geleverd de gemeen erfgenaemen van Jan Andriess zaliger memorie". Ik durf te beweren dat Jacob Jans Andriess getrouwd was met Betken. Zij wordt genoemd in aktenr 6 en 8. Hoewel, in de laatste akte staat op het eerste gezicht "Bettens brieff es gemaect", maar je zou er ook na een iets langere bestudering ook "Betkens brieff es gemaect" van kunnen maken. Volgens mij is "Betkens" waarschijnlijker gezien de inhoud van de akte dan "Bettens".

Ik wijs jullie ook op de inhoud van aktenummer 22. Dit is typisch een kwestie van het recht van "aanboording". Over dit recht schreef P. Harthoorn het volgende: "Het is niet voor niets dat bij een verkoop van een eigendom, bijv. land, de overdracht pas na drie Zondagse

²⁰ Beatus = gezegend, virginis = van de maagd

²¹ Zie aktenr 12 van de bijlage

²² RAZE 3518, W2-301 links, fol 15v, 3-2-1561

²³ Hieruit blijkt ook dat Adriaen Anthonies een "cuijper" was

²⁴ RAZE 3518, W1-37, fol 5v, 2-11-1560, RAZE 3518, W1-45, fol 9v, 7-12-1560

²⁵ RAZE 3518, fol 14, 9-12-1561

geboden²⁶ zijn beslag kon krijgen, waarna de levering kon plaatsvinden. Het kon gebeuren dat iemand bezwaar maakte tegen de verkoop. Een van de redenen kon zijn dat een familielid van de verkoper het er niet mee eens was dat land, dat jarenlang eigendom van zijn familie was, in handen zou komen van een wildvreemde. Dan kon hij het land naasten, benaderen of aanboorden. Ik weet niet zeker of zo'n claim ingediend werd bij een college van schout en schepenen of bij de Commissarissen van het landrecht. In elk geval werd onderzocht in hoeverre de claim redelijk was, waarna ze de "aanboorder" het recht konden geven het land over te nemen. Zo'n verzoek tot aanboording werd meestal in het transportregister aangetekend, vaak met de mededeling of het verzoek al of niet ingewilligd was".

In dit geval heeft Willem Quirijns het huis al voor een zekere prijs gekocht, maar werd er toch nog een "omvrage" gedaan of er nog niet iemand met dit aanboordingsrecht was. Dit werd bijv. gedaan als er iemand (hier Doen Pieters) gestorven was zonder erfgenamen. Meestal trad dan de schout op als verkoper en waren de opbrengsten van de verkoop voor de armen-kas.

In feite zal dit aanboordingsrecht ook wel de aanleiding zijn voor aktenummer 28, waar een zoon (Jan Engels) en een schoonzoon (Lodewijck Jacobs) van de overleden moeder (Jacobmijne Engels) een verzoek doen haar huis te mogen verkopen. Ik vermoed dat er wel enige onmin was onder de erfgenamen.

Uit aktenummer 30 en 31 blijkt dat er ook in het oudorp van Waarde een "vaete" was. In het Zeeuws woordenboek staat hierover: een openbare waterput vlakbij of in het dorp dienende als drinkput voor het vee en als brandput. Een ander woord hiervoor is "prochiepit".

Waddinxveen, december 2013
aangepast in januari 2014, zie bij Willem Douwert

²⁶ Zondags werden in de kerk (voor of na de dienst?) deze besluiten tot verkopen voorgelezen. Op drie zondagen na elkaar, en in deze akte ook tijdens één dag waarop er in het dorp recht gesproken werd.

4 Kasteelberg

Van der Aa heeft het ook over de kasteelberg die westelijk van de kerk zou hebben gelegen: *“Is de naamsoorsprong dezer heerl. in de oudheid bedolven, niet minder haar eerste aanvang of bestaan. Het eenige dat men weet is, dat zij tusschen de Honte en Hinkele lag, ten Z. van welken laatsten stroom zij was opgewassen en dat hier oudtijds, regt tegenover de kerk, een kasteel te vinden was, hetwelk het stamhuis der oude Edele van Waarde geweest is. De plaats, waar het gestaan heeft, wordt nog de Kasteelberg genoemd en is als vroom bekend. Als men aldaar ploegt of spit, worden er nog steeds steenen gevonden, en men kan duidelijk bespeuren, dat het van eene gracht is omringd geweest”*.

In de schepenakten tot 1640²⁷ kom ik de naam “casteelboogaert” tegen. Ook als belending. Maar dat is een belending gelegen in de Plassemeet, ten zuid-oosten van de kerk, en dus niet in het westen. En de “boogaert” zal toch niet ver van het kasteel hebben gelegen?! Waren die bovengeploegde stenen wel van het kasteel? Verder wordt in de schepenakten van Waarde het hele kasteel niet vermeld.

Wel komt in diverse akten (zie bijlage “[akten moolenberg waarde](#)”) de naam “De oude Moolenberg” voor, soms met de toevoeging “”besuijden het dorp Waarde”. Dus dat kan niet dezelfde berg zijn!

²⁷ RAZE 3528, 6W79, fol 254, 21-11-1611

5 Polderen

Deze weken stond het in alle kranten: “de polder is weer helemaal hersteld”. In de zin van dat het overleg tussen regering, werkgevers en werknemers weer volop gaande is en er een sociaal akkoord afgesloten kan worden. En dat na een periode van jaren dat men er maar niet kon slagen over de muren van het eigenbelang “op korte termijn” heen te kijken en daarbij de gevaren op rampen “op lange termijn” niet wilde zien. Wil het polderen slagen dan moet deze wil bij alle partijen aanwezig zijn.

Een jaar geleden volgde ik, zo maar uit belangstelling, een aantal colleges in Utrecht met als thema “Duurzaamheid”. Dit begrip werd toegelicht door een achttal professoren uit diverse disciplines van de wetenschap. Hoe keek men vanuit hun discipline tegen dit begrip aan?

Ik werd getroffen door de professor die de rol van Geschiedenis met betrekking tot dit thema toelichtte met de opmerking: “Waterschappen moet je nooit door de politiek laten besturen, de politiek wordt daarvoor teveel gestuurd (en zeker in de huidige tijd!) door het korte-termijn denken”. Voor de bescherming van ons land tegen het water zou dit naar zijn mening op lange termijn catastrofaal zijn. Hij lichtte dit o.a. toe met het aanhalen van een artikel van Tim Soens²⁸ (zie [Artikel1](#)) dat gaat over een onderzoek naar de rol van inspraak en overleg in de waterstaat van de laatmiddeleeuwse Vlaamse kustvlakte (1250-1600).

Hoe men toen de waterstaat van deze kustvlakte regelde, wordt wel eens naar voren gehaald als voorbeeld van het toppunt van democratie in de Middeleeuwen. Immers, iedere belanghebbende moest wel met elkaar samenwerken en tot consensus komen, wilde men letterlijk het hoofd boven water houden. Als men niet eendrachtig samen werkte, kreeg men met de eerste de beste storm “natte voeten”. Tim Soens toont in het bovengenoemde artikel aan dat het ook in die tijd in het poldermodel niet zo ideaal ging. In het begin ging dit nog wel omdat de inpolderaars, zoals de paters van de Cisterciënzer orde, dit veelal met een zeker idealisme gingen doen. Maar toen steeds meer de rijke handeldsmensen uit de grote nabije steden, zoals Brugge, Gent enz. interesse kregen om hun kapitaal in het inpolderen van nieuwe polders te investeren, was het met het lange-termijn denken (en dat is met dijkonderhoud beslist nodig!) vlug gedaan. Die deden dit natuurlijk alleen maar om de ingepolderde grond na verloop van een aantal jaar weer te verkopen voor een zo groot mogelijke winst, “natte voeten” kregen ze in hun stad toch niet.

Jullie zullen je afvragen: wat heeft dit met de schepenakten van Waarde te maken? Nu, veel van deze schepenakten gaan over problemen met het onderhouden van dijken, het betalen van allerlei belastingen (waterpenningen, geschoten, enz.) die geheven werden om dit onderhoud of de investeringen, die men gedaan had of nog moest doen voor het inpolderen of het weer droogmaken van ondergelopen polders of voor het regelen van de afwatering, te betalen. Ook voor die mensen, veelal nog ongeletterd, en mensen die niet veel verder kwamen dan de polder waarin zij woonden, gold dat je oog moest hebben voor het algemeen belang. En dat gaat niet zo maar, toen niet en nu ook niet!

In het begin van de periode van 1550 tot 1600 woonden de eigenaren (ambachtsheren) van de grond in Waarde toen veelal in de steden Antwerpen en Mechelen. Tegen het eind van de genoemde periode namen de rijke burgers (denk o.a. hierbij aan de val van Antwerpen in 1584, waarna vele van hen naar het noorden verhuisden) uit Goes en Middelburg het roer

²⁸ T. Soens, Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis, 3 [2006] nr. 4, pp. 3-36

over, die in ieder geval dichterbij woonden en zich toch meer betrokken voelden bij de dijken en de waterstaat. Later kom ik hier nog wel op terug!

Duurzaamheid is in deze tijd tegenwoordig een hype. Overal kom je dit woord tegen. En veelal naar mijn mening terecht. Onze generatie moet niet ten koste van volgende generaties willen leven. En ik denk dat wij in deze tijd “de strijd tegen het water” zwaar onderschatten. De tegenwoordige veelvuldig gehoorde roep (bezuinigen!) om de waterschappen maar weg te snijden en te laten samenvallen met andere politieke organen is korte termijn denken, en levensgevaarlijk op lange termijn. De taak van een waterschap moet alleen zijn: zorg op lange termijn voor droge voeten, “koste wat kost”.

Waddinxveen, april 2013

6 Inpolderen en ontpolderen

Jullie hebben waarschijnlijk van je ouders gehoord dat “verjaardagen vieren” of iets dergelijks niet mijn grootste liefhebberij van vrijetijdsbesteding is. Maar af en toe kan dat nog wel eens meevallen. Als je bij een of ander partijtje of cafebezoekje in Zeeland maar één argument op tafel gooit dat “pro ontpoldering Hedwigepolder” opgevat kan worden, word je meteen van alle kanten aangevallen en soms zo emotioneel dat bij wijze van spreken de “pannen van het dak afspringen”. En ik hou, op zijn tijd, wel van zulke discussies.

Ter verduidelijking: de regeringen van België en Nederland hebben al een tiental jaar geleden afgesproken de Hedwigepolder in het uiterste zuid-oosten van Zeeuws-Vlaanderen, dichtbij de stad Antwerpen, om allerlei redenen onder water te zetten. Maar de Zeeuwen zijn massaal (te laat?) hiertegen in opstand gekomen. En naar mijn mening komen de meest gebruikte argumenten neer op: “ontpolderen, dat doe je niet!”, “je geeft die Belgen toch niet hun zin” en “die mensen van het milieu moeten opsodemieteren”.

Over het tweede argument kan ik heel kort zijn: dat vind ik kortzichtig. Ik verwijs jullie naar het artikel “Wie is Cornelis Jacobs Bouwens” en specifiek naar de houding van de ambachtsheren van Waarde en Valkenisse tijdens de meest rampzalige periode (1570-1572) die de inwoners van hun parochies meemaakten: ruzie maken over wie wat moest betalen terwijl de inwoners crepeerden.

Maar ik moest aan het eerste en derde argument denken toen ik in het tweede deel van “Geschiedenis van Zeeland” het eerste hoofdstuk “Land en water”, geschreven door P. van Cruyningen, zat te lezen. De schrijver stelt zich de vraag: “Hoe²⁹ stonden de Zeeuwen tegenover het water, dat hen zo veel problemen bezorgde?”. En hij signaleert³⁰ o.a. “.....*de angst (MPS: straf van God e.d.) voor de zee was (MPS: in de zeventiende eeuw) in de Republiek minder sterk geworden en werd getemperd door het besef dat sterke goed onderhouden dijken veiligheid konden bieden. De omgang met de gevaren van de zee werd hier in tegenstelling tot Noord-Duitsland meer bepaald door de technologie dan door religieuze beelden. Uit het Duitse onderzoek bleek ook dat de zee niet alleen maar als vijand werd gezien; de kustbewoners waren zich er ook heel goed van bewust dat de getijdenwerking van de zee zorgde voor de aanslibbing van vruchtbaar nieuw land.....*”.

Waarom zou je in principe niet mogen ontpolderen en wel inpolderen? Daar moet je toch een behoorlijke discussie over kunnen voeren, waarbij alle argumenten van alle betrokken (ook milieu-organisaties) partijen op tafel komen?

Ik heb zelfs gehoord dat een landbouworganisatie busreisjes voor haar leden organiseerde om naar de bewuste Hedwige-polder te gaan kijken. Zouden zij toen ook doorgereden zijn naar het land van Saeftinge, waar je kunt zien dat de al lang geleden bedijkte polders meters (!) lager liggen door de inklinking van de grond dan het opgeslibde Saeftinge? Want dat is wel een structureel probleem³¹ aan het worden, weliswaar op de lange termijn. Is er een (financiële) grens aan het ophogen van onze dijken, noodzakelijk door de verandering van het klimaat en door het inklinken van de grond? Misschien moeten wij in de (verre) toekomst nog wel eens van “ontpolder-mogelijkheden” gebruik maken om dit structurele probleem op te lossen!

²⁹ periode 1550 - 1700

³⁰ pag 24

³¹ voor minimaal de helft van Nederland. In Waddinxveen woon ik in één van de laagste polders van Nederland.

Overigens, als jullie iets meer over de problematiek van het inpolderen willen weten kan ik je het hierboven genoemde hoofdstuk van harte aanbevelen.

7 Krabbendijke

Korte notities met betrekking tot Krabbendijke, zoals ze vermeld worden in het boek van C. Dekker en R. Baetens, “Geld in het water”.

1. Voor de inundaties van 1530 en 1532 behoorden Krabbendijke, Nieuwlande en Schoudee geheel toe aan den Cisterciënzers-orde van de abdij van Ter Doest (in Lissewege, bij Brugge gelegen). De grootte van die landen wordt geschat op 3300 gemeten.
2. De polders in Krabbendijke, Kruiningen en Waarde regelden voor 1532 het dijkonderhoud geheel op eigen kracht (iedere polder zijn eigen polderbestuur) en voor eigen rekening. Dit in tegenstelling tot vele andere polders op Zuid-Beveland die met elkaar wateringenvormden, met één gezamenlijk polderbestuur, zoals de watering van bewesten Yerseke (de Westwatering) en de watering beoosten Yerseke (de Oostwatering). Er bestond ook wel een Zuidwatering, waartoe Waarde behoorde, maar dit “lichaam” had bijna geen macht. Sommige van de polders in Krabbendijke, Kruiningen betaalden, indien nodig, wel aan de Oostwatering voor hun waterlozing.
3. Als oorzaken voor de grote gevolgen van de genoemde inundaties worden in het boek (hoofdstuk II) o.a. de volgende genoemd:
 - de bijzonder slechte kwaliteit van de polderbesturen. Er werden jarenlang (ja, zelfs eeuwen lang?) dijkgraven benoemd, die vrijwel nooit in de betreffende polders kwamen en ook totaal geen verstand hadden van dijkonderhoud. De gevolgen waren voor de Oostwatering (waartoe de stad Reimerswaal behoorde) veel rampzaliger dan voor de Westwatering, zeker bij de tweede inundatie van 1532. Dat kwam o.a. door een veel krachtadiger optreden van de stad Goes ten aanzien van het dijkonderhoud, die na stormvloeden van 1509 en 1511, wel hun maatregelen genomen hadden om erger te voorkomen. Als voorbeeld hiervoor wordt niet alleen in dit boek het optreden genoemd van Adriaan van Reijmerswaal, heer van Lodijke, die in een getuigenverhoor door de Grote Raad van Mechelen door velen beschuldigd wordt van machtsmisbruik en arrogant optreden, maar als dijkgraaf weigerde op te treden in de nacht van de inundatie van Reimerswaal (zie hoofdstuk III, blad 58) en de dagen daarna. Na een aantal dagen was een klein gat in de dijk door het water zover uitgesleten dat het niet meer te dichten was.
 - het verregaand particularisme van ambachtsheren (die veelal helemaal niet in deze polders woonden, maar in de grote steden, zoals Antwerpen, Mechelen, enz.) en ingelanden. Het dijkonderhoud moest zo weinig mogelijk kosten! En als er weer een nieuwe ingedijkt polder bij gekomen was, werd alleen onderhoud aan de “nieuwe” buitendijk verricht en werden de binnendijken verder verwaarloosd.
 - door moertering of het darink delven. Voor winning van turf of voor de zoutindustrie werd het veen onder de kleilaag weggegraven, waarna de teeltaarde wel weer werd teruggestort, maar het had wel een flinke bodemdaling tot gevolg. Het werd al in de 13^e eeuw van hogerhand verboden, maar eeuwenlang op grote schaal ontdoken. “Men dolf als het ware voor zichzelf het graf”.
 - men had vanaf begin van de inpolderingen (ca. tiende eeuw) natuurlijk wel te maken gehad met inundaties, maar meestal was dat lokaal. En met de gedachte “het zal ons

wel niet overkomen” of “het zal wel mijn tijd duren” was men ten aanzien van het dijkonderhoud achteloos geworden³².

4. De inundatie van 1530 werd de St. Felix- vloed genoemd en vond plaats op zaterdag 5 november 1530. Volgens Dekker beschreef Jan Jansz Reijgersberch het in zijn eerste kroniek van Zeeland (uit 1551)³³ de vloed als volgt: “den v.den dach van slachmaent, op sinte Felixdach, was ’t eenen so groten storm wten noortwesten ende ’t was noenens te xii uren so hooge gevloeijt, dat d’water over sommige straten ende dijcken liep, hoewel dattet noch twee uren vloeijde daerna, eer ’t vol zee was. Ende opten selven saterdach overvloeijden in Hollant, Brabandt, Zeelandt ende in Vlaenderen vierhondert ende vier prochien, nochtans leedt Zeelandt die meeste schade”.
In Zuid-Beveland was de materiele schade het grootst in het oosten. De gaten vielen veelal in de dijken aan de Oosterschelde, het grootste was het reeds in 3 genoemde gat bij Lodijke, en bij Kattendijke. Kruieningen, Krabbendijke en Rilland werden geheel geïnundeerd, waarbij Kruieningen (op eigen kracht van het polderbestuur) al na ettelijke maanden weer droog gemaakt was, hoewel de dijk daar na op 18 april 1531 weer door brak waarna het tot 1535 geïnundeerd bleef. Krabbendijke bleef tot 1596 onder het zoute water³⁴, Rilland voor nog veel langere tijd.
Waarde gaat ook bijna geheel kopje onder, alleen de West-Hinkelepolder (ook wel de Oud-Monnickenpolder genoemd) en de Vrije polder (bij het gehucht Oostdijk) bleven gespaard. Geheel op eigen kracht waren de ingelanden hier in 1531 met de herdijking begonnen, in dat jaar waren de dijken weer op halve hoogte gebracht.
5. In de Westwatering werd het dijkherstel voortvarend aangepakt, onder de bezielende leiding van de dijkgraaf Cornelis Jansz Scravelinck. Bij de Oostwatering was het bijna alleen maar ruzie, o.a. door de reeds genoemde Adriaen van Reijmerswaal en de niet sterke leiding van de dijkgraaf Gillis van den Borre. Men begon daar in het voorjaar en de zomer van 1531 veel te laat met het herstellen van de dijken o.a. omdat men het niet eens werd over wie de kosten moesten dragen.
6. Zeer interessant, tenminste dat vind ik, is het optreden van de stad Antwerpen. De stad erkende het belang van herstel van de dijken, omdat anders zowel de Westerschelde als de Oosterschelde te ondiep (door het uitwaaiëren van het water over een veel grotere oppervlakte en dus geen stroom!) zouden worden voor de scheepvaart en dat zou catastrofaal zijn. Dus na veel gedelibereer werd in 1531 de stad (en sommige van de ambachtsheren die daar of in Mechelen woonden) wel bereid gevonden om te investeren. En er is ook wel wat geïnvesteerd, maar te laat en te weinig! De volgende vloedgolf stond voor de deur!
7. Overigens bleven de dorpskernen van Kruieningen, Krabbendijke (in mindere mate), Waarde en Valkenisse wel bewoond.

³² Ook deze achteloosheid wordt wel genoemd als oorzaak van de grote gevolgen van de Watersnoodramp in 1953

³³ Daarom heette de kroniek van Smallegange: “Nieuwe Cronijck van Zeeland”

³⁴ In 1531 deed de abdij wel een poging tot dichtmaking van de gaten, maar dat lukte niet. De abdij kreeg in 1532 wel een octrooi tot weer bedijking maar de monniken kregen het financieel niet meer rond.

8. De stormvloed³⁵ van 2 november 1532 inundeerde bijna alle polders in Zuid-Beveland weer opnieuw. Ook de Westinkelepolder ende Vrije Polder gingen kopje onder. Alle herstelwerkzaamheden (ook in de Westwating) die in 1531 en begin 1532 uitgevoerd waren, waren helemaal voor niets geweest! Het dorp Krabbendijke werd nu wel verlaten, in Waarde, Valkenisse en Kruiningen bleef men in de dorpskernen wonen.
9. Hoeveel mensenlevens deze beide overstromingen gekost hebben, daar zijn geen betrouwbare gegevens over bekend. Maar je kunt je voorstellen dat er bij de tweede er veel meer mensen omgekomen zijn dan bij de eerste. Men had gewoonweg te weinig tijd gehad om de huizen, boerderijen, enz. te herstellen, zodat men (uiteraard de armste mensen) nog veel woonde in hutten, keten, ed.
10. En toch: op 12 december daarna stuurden de ingelanden van Waarde al een rekest naar Middelburg om hun parochie op zichzelf en los van de Zuidwating weer te mogen bedijken?! Dit rekest werd doorgezonden naar het stadsbestuur van Antwerpen, die lange tijd treuzelden met hun antwoord.
11. Vanaf 1533 werden er vele plannen en ontwerpen gemaakt om de indijking van de gedeelten van de Oostwating “groots”³⁶ aan te pakken. Maar steeds moest men bij Antwerpse en Mechelse investeerders aankloppen voor hun goedkeuring. Bij al deze plannen gold als “leitmotiv”: via de Oosterschelde (vooral) en de Westerschelde moet de stad Antwerpen bereikbaar blijven voor de scheepvaart, daarvoor had men de schurende kracht van het zeewater (eb en vloed) nodig om genoeg diepgang te bereiken. Van al deze plannen is niets terecht gekomen. Hierdoor konden Waarde, Valkenisse en Kruiningen hun plannen om zelf hun polders opnieuw te bedijken, doorzetten; Krabbendijke niet, omdat de abdijs uit Lissewege niet meewerkte.
12. De ingelanden van Waarde (waaronder mensen uit Mechelen en Antwerpen) kregen hun bedijkingsoctrooi in 1534 (zie punt 10). In het oosten namen zij hierin Gawege mee, in het westen werd vanaf de dijk van Onzer-Vrouwenpolder dwars door de geïnundeerde Vrije polder, de Lavendeldijk³⁷ aangelegd, in het noorden de gehele Westinkelepolder (Oud-Monnickenspolder) en in het zuiden een gedeelte van de oorspronkelijke Zusterzandpolder. De ingelanden kregen over 300 gemet grond in de Westinkelepolder ruzie met de abdijs. In de onderhandelingen trad de schout van Waarde, een zekere Klaas Jansz Mout, krachtdadig op en werd de abt gedwongen onder het nuttigen van veel alcohol zijn akkoord te geven. Maar de volgende dag, toen hij nuchter was, realiseerde hij zich de gevolgen, en begon meteen met tegengas te geven. Al met al heeft het vele jaren geduurd³⁸ en in 1543 stelde het Hof de abt in het gelijk! In het boek wordt zelfs nog een datum in 1556 genoemd. In ieder geval, boeiend om dit te lezen!
13. De ingelanden van Valkenisse kregen hun bedijkingsoctrooi op 1 maart 1535 en in hetzelfde jaar was Valkenisse droog (kosten geschat op 1200 tot 1400 ponden Vlaams³⁹). Let op, in 1542 kregen zij weer te maken met inundatie, door “nalatigheid” bij de

³⁵ Gek genoeg kreeg deze vloed geen heiligennaam

³⁶ O.a door de dijkgraaf Andries Vierlingh, zie zijn boek “Tractaet van dijckagie”.

³⁷ RAZE 3520, fol 3v, 2-6-1568. Aan de Lavendeldijk ligt nu het gehucht Oostdijk.

³⁸ Hierin trad o.a. de schout van Krabbendijke (die was toen nog in functie, ondanks dat het dorp onder water stond) Maarten Geerlofsz op als vertegenwoordiger van de abt

³⁹ Waarde moest ook in de kosten meebetalen, omdat zij voor afwatering afhankelijk waren van Valkenisse. En daar hadden zij natuurlijk geen zin in! Maar het hielp dat diverse ingelanden van Valkenisse dezelfde waren als van Waarde.

dijkaanleg in 1535. Ook hierover zijn natuurlijk weer processen gevoerd, waarin o.a. de schout van Valkenisse, Jacob Cornelis Boudewijns, als getuige werd gehoord. Maar op het eind van 1542 waren de gaten weer gedicht.

14. Kruiningen kreeg zijn bedijkingsoctrooi op 17 september 1534⁴⁰. De dijkwerken in 1535 verliepen moeilijk, waarbij de schout van Kruiningen Lambrecht Bouwens zelfs de hulp van de Rentmeester van bewesten Schelde moest inroepen om allerlei ongeregelheden met de dijkwerkers de kop in te drukken, met als gevolg dat in 1536 “het lant nog niet half besayt en was noch vruchten en droeg”.
15. Ik hoop dat het jullie opgevallen is: over alles werd er geprocedeerd tot op de laatste cent. De Antwerpse en Mechelse investeerders waren hier zeer bedreven in! Dat heeft wel als voordeel voor ons: veel van deze problemen werden schriftelijk vastgelegd, zodat wij er nu kennis van kunnen nemen (en misschien iets van kunnen leren: een beetje meer over de schutting van het eigenbelang heen kijken!).
16. Na dit alles: de Oostwatering en Zuidwatering bestonden niet meer. Krabbendijke, in handen van het klooster (abdij ter Doest), dat met niemand wilde samenwerken, bleef voor lange tijd geïndeerd.
17. Door eigenmachtig optreden van Waarde, Valkenisse en Kruiningen⁴¹ waren de gevolgen van de stroomverlegging waarvoor Antwerpen zo zeer gewaarschuwd was, nog niet zo catastrofaal als voorspeld. Pas in 1549 werd er door Antwerpen een commissie ingesteld om stroomwijzigingen in Schelde (d.i. Oosterschelde) en Honte (d.i. Westerschelde) te onderzoeken. Conclusie: doordat de rivieren zich spreidden over 36 a 40.000 gemeten verdronken land, werd de stroom in de vaargeulen steeds zwakker. In de toekomst zouden de rivieren geheel kunnen “verlanden”, zodat de schepen die uit Holland de Schelde opvoeren Antwerpen niet meer zouden kunnen bereiken. Maar de stad Antwerpen heeft voor zover wij weten niets met dit rapport gedaan.
18. Weer een volgende stormvloed: de Sint Pontiaensvloed van 18 januari 1552 (en nog een vloed op 15 februari 1552). Deze storm teisterde het hele kustgebied van de Nederlanden, maar was echter voor Oost-Zuid-Beveland lang niet zo rampzalig als in 1530 en 1532. Behalve de stad Reimerswaal en het in 1536 gevormde eiland van Agger, Bath en Hinkelenoord, inundeerden Waarde, Valkenisse en Kruiningen. Kruiningen maar heel kort. Agger, Bath en Hinkelenoord verdwenen voorgoed in de golven, Kruiningen was kort daarna weer bedijkt, en ook Waarde⁴² en Valkenisse waren vrij snel ingedijkt. Maar toch bleek Valkenisse er veel erger aan toe te zijn dan men dacht, er zijn uiteindelijk maar 452 gemet van de 1166 “herdijkt” en ook het deel van de Zusterzandpolder, dat bij Valkenisse hoorde, werd aan de golven prijsgegeven. Ook de Westhinkelepolder was geïndeerd maar werd met Waarde opnieuw bedijkt.
19. Ten noorden van de Westhinkelepolder vond al lang opslibbing plaats. De abdij ter Doest had er sinds de inundatie van 1530 alles aangedaan om haar rechten op het ondergelopen Krabbendijke veilig te stellen om zelf de claim op “herdijking” te behouden, zodat de grond niet in handen van de Antwerpse kooplieden zou vallen. Zij noemden het toen ’t

⁴⁰ Onzer-Vrouwenpolder, het dorpje tussen Waarde en Kruiningen was toen waarschijnlijk al op eigen kracht bedijkt.

⁴¹ Ook Agger, Bath en Hinkelenoord, verderop naar Antwerpen toe, waren in 1536 weer van dijken voorzien.

⁴² De Westveerpolder had een eigen polderbestuur. Maar zij moesten wel mee betalen bij de “herdijking”.

huijs van Crabbendijck (de oude uithof of grangia Westhof). Er werd ook steeds een schout (o.a. de reeds genoemde Maarten Geerlofs) en ook pastoors benoemd. Uit de periode 1532 tot 1567 zijn de namen van zes pastoors bekend.

In 1554 werd er door de abdijs "ten westen van de geïnuundeerde kerk" (MPS: ?) de nieuwe Monnikenpolder van 180 gemeten bedijkt. De Westhinkelepolder werd daarom toen de Oude Monnikenpolder genoemd. In 1560 vroeg Jan Adriaans Blancx⁴³ als vertegenwoordiger van de abt toestemming aan het bestuur van de polder van Waarde om via hun polder te mogen afwateren, en verkreeg die. Dit nieuwe poldertje verdween in 1570 tijdens de Allerheiligenvloed weer in de golven.

In 1594 zou op dezelfde plaats opnieuw een Monnikenpolder bedijkt worden met een grootte van 164 gemeten, gevolgd door de Maagspolder en in 1595 de Nieuw Krabbendijkpolder.

20. Op 1 november 1570 weer een nieuwe stormvloed: Allerheiligenvloed. En weer de parochies Valkenisse en Waarde kopje onder, Kruiningen bleef wel droog. En weer grote problemen, ruzies (Wie moet er mee betalen en hoeveel?) en dientengevolge weer processen. In ieder geval, de herdijking vond in 1571 plaats, onder supervisie van de eerder al genoemde Jan Adriaans Blancx. Men had zo'n krachtig iemand wel nodig om de twisten tussen Waarde en Valkenisse in de hand te houden.
De abdijs ter Doest maakte zich nog druk om de Nieuwe Monnikenpolder te herdijken, en zij kwam met Adriaan Doens overeen, die in dit poldertje woonde, om die werkzaamheden uit te voeren voor 50 vlaamse ponden. Maar dit lukte niet!

21. Als jullie op school een beetje de historie van de tachtigjarige oorlog gevolgd hebben, hebben jullie vast vernomen dat in 1572 de Spaanse veldheer Mondragon met zijn soldaten vanuit Bergen op Zoom de overtocht over de slikken naar Zuid-Beveland waagde, met als doel Goes, dat door de Geuzen ingenomen was, te ontzetten. Dat dit mogelijk was, geeft toch wel aan dat de stroomverlegging en diepgang van de Oosterschelde in de jaren daarvoor toch wel gevolgen gehad heeft. En dat lukte hem, Goes werd ontzet en kwam weer in de handen van de Spaanse koning⁴⁴. Maar dat hield voor de inwoners van Waarde, Valkenisse en Kruiningen in dat zij na alle ellende van weer een inundatie, ook nog eens te maken kregen met inkwartiering (plundering en brandstichting) van de Spaanse soldaten en van de Geuzen!
In 1577 kwam aan de bezetting van Goes door de Spanjaarden een eind door het ondertekenen van de Satisfactie van Goes. Dat had o.a. tot gevolg confiscatie van de goederen van de kloosters en het bracht de abdijs ter Doest er toe om de verkoop van de Monnikenpolders en van het bedijkingsoctrooi van Krabbendijk te overwegen.
Uiteindelijk leidde dat er toe dat het eigendom van de polders in handen kwam van Jan Junius de Jonge, rentmeester en burgemeester van stad Antwerpen en in 1573 benoemd door Willem van Oranje tot gouverneur van Veere. Hij kocht deze met de bedoeling om het gehele gebied weer te bedijken.

Waddinxveen, juli 2013

⁴³ Bekend als de dijkgraaf van Westwatering

⁴⁴ Ik maak me sterk dat zij voet aan vaste wal gezet hebben op de dijk langs de Oude Monnikenpolder.

8 Boudewijn Lambrechts, wie is dit?

Als ik ergens veel plezier aan beleefd heb, dan is het wel het onderzoek naar deze persoon Boudewijn Lambrechts.

8.1 Aanleiding tot onderzoek

Toen ik bezig was met Paul Harthoorn de akten van notaris Levendale uit Goes te bewerken, trokken de akten die betrekking hadden op Krabbendijke en Waarde al mijn bijzondere aandacht. Dat was o.a. deze:

⁴⁵ *comp. Aerendt Willemsz Bocxman, oudt (zoo hij zijde) ontrent twee (iaeren?) min dan hondert, ende Cornelis Jacobssen Klicker, oudt insgelijcx 88 jaeren, beide wonende Cruninghen, midsgaders Jan Colenss secretaris der prochie van Baersdorp, oudt ontrent 77 jaer, verklaring ten verzoeke van Pauwels Diricxssen schoutteth der prochien van onse Lieve Vrouwe polder, dat zij wel gekend hebben Lambrecht Bouwenssen die wel eertijds geweest es dijckgraeve der voorseide wateringhe van Cruninghen de welcke onder andere gehadt heeft 1e huijsvrouwe daerof die voorghaende was Maijken Adriaensz de Keijzers dochter die naergelaten heeft een dochter ook Maijken genoemt die bij Ieman Andries Bouwenssen voortgebracht heeft noch een Maijken, de welcke in haeren leven getroudt hadde Clais Cornelissen nu alnoch wonende binnen die prochie van Weerde ende daeruijt gesproten waeren vele kinderen tot v, vi ofte vij, dan die nu al zonder afdaelende hoir overleden zijn. Dander huijsvrouw des voorseide Lambrecht was Anna van Duvendoerde daervan gecomen zijn Bouduin Lambrechtssen, Jan ende noch een dochter die zij deposanten gekent hebben. Te Goes ter presentie van Jan Adriaensz schoenmaker aldaer en Pieter Willemsz wonende tot Geerds Jacobssen in sheer Elfsdorp.*

Let eens op de leeftijden die in deze akte genoemd worden. Ook vroeger werden sommige mensen behoorlijk oud.

8.2 Gebruik patroniemen

In deze akte wordt de naam van Lambrecht Bouwenssen genoemd, een naam die ik in het boek van Sandberg⁴⁶ wel gezien had, als een van de eerste schouten (in 1530) van het dorp Kruiningen. En ook dat hij een zoon had, Boudewijn Lambrechts genaamd. Deze Boudewijn ben ik later bij het transcriberen van de schepenakten uit Waarde vele malen (meer dan 100 keer) tegengekomen, soms met de toevoeging van landmeter, wonend in Goes of in Kapelle, schout (van Waarde) of als secretaris (van Waarde of Valkenisse), meestal zonder nadere toevoeging. Ook soms met de toevoeging “van Cloeskercke⁴⁷”, en dan meestal in combinatie met “wonend in Kapelle”. Samen met Paul Harthoorn heb ik veel naar dit gehucht of plaats gezocht, maar nooit kunnen vinden. Later namen wij maar aan dat het in ieder geval dicht bij Kapelle zou moeten liggen, bijvoorbeeld de naam van een stuk grond of zoiets. Maar bij nader inzien, zou het ook wel eens in de buurt van den Brielle kunnen liggen. Waarom, dat zal jullie wel uit het vervolg van het verhaal duidelijk worden.

In het begin ging ik er van uit dat het altijd om de zelfde persoon ging. Maar wat kan het gebruik van patroniemen (bijv. Boudewijn Lambrechts = Boudewijn de zoon van Lambrecht, of Jan Claesz = Jan de zoon van Claes) je toch op een verkeerd spoor doen belanden. Echt, een karakteristieke fout van een beginnende genealoog en soms van ervaren genealogen!

⁴⁵ RAZE 2039, fol 147, 23-4-1590

⁴⁶ Kruiningen heerlijkheid en gemeente, jhr. dr. G.F. Sandberg, 1982

⁴⁷ Ook wel geschreven als Cleeskercke, Clooskercke

Door het gebruik van patroniemen lopen veel van de gefabriceerde stambomen zo rond 1600 vast. Je kunt pas zeker van een “voorvader” zijn als er een achternaam of een toevoeging (leeftijd, bezit grond, functie, etc.) gegeven wordt.

Maar dat het hier om twee verschillende personen gaat, wordt uit deze acte⁴⁸ duidelijk: “*Soo heeft Boudewijn Lambrechts wonende te Cleeskercke als procuratie hebbende van Boudewijn Lambrechts lantmeter woonende te Goes met alle solemniteijten van rechte tot eenre leveringhe dienende geleverd aen Jacob Jans Sijnskercke een stuck lants gelegen binnen Waarde inden Westveerpolder (O. ende N. Jacob Jans Sijnskercke voors, S. Heerenwech, W. de waterganck), groot ontrent anderhalf gemeten voor 10£ vls de hoop*”. Intussen had ik natuurlijk al vele akten (nl 108, zie de [bronnen](#)) in mijn database vastgelegd en dat zou betekenen het dat ik deze allemaal weer moest bekijken, om te bepalen of het nu Boudewijn Lambrechts landmeter betrof of Boudewijn Lambrechts van Cloeskercke. En wat bleek, dat was gewoon niet mogelijk. Dus ik heb het zo maar gelaten, en in de database aan beide personen de opmerking toegevoegd dat ik hierop attent moet zijn.

Natuurlijk, je wordt niet zo maar schout of secretaris, dan moet je wel tot de “upper-ten” van zo’n plaatsje behoren, daar kom ik later op terug. Dus zijn er in het kleine dorpje Waarde niet zoveel personen met de naam Boudewijn Lambrechts, maar toch! Deze akte bewijst het: in ieder geval twee!

Een bijna identiek probleem met de patroniemen vindt je in dezelfde bovengenoemde akte van notaris Levendale, namelijk Clais Corneliss (of door mij in de database ingevoerd met de “standaardnaam” Nicolaes Corneliss) die in 1590 nog in Waarde woonde, maar waarvan alle kinderen zonder afstammelingen gestorven zijn. Ik ben er bijna geheel van overtuigd dat dit Nicolaes Corneliss Cock is, maar bewijzen kan ik het niet! Lees maar de volgende akten:

⁴⁹ “*Jan Cornelis Oesthoff heijst ter vierschaere tgemeen sterfhuijs van Cornelis Nicolaess Cock ende heest voor die twee onbejaerte wesen van de voors. Cornelis Nicolaess de somma van 18£ ende heijst noch die kinderdeel van de erve die haer achtergebleven was bij de doot van Janna Jacobs Corswaen (MPS: er staat Janne Coppe Corswiaensen), ende Jan Engels als gemechtich van de weduwe ende Nicolaes Corneliss Nicolaess de somme van ? ende? anoteren tzelfde waerachtich te zijne*”

en

⁵⁰ “*Jan Jacobs Stoffs heijst ter vierschaere Nicolaes Corneliss Cock ende Jan Barthelmeeuss ellick de somma van 5s 5gr, ende dat als deecken van Sint Joris gilde. Bij verwiltcueringe van partie, ver stelt ten naesten ende dit uijt crachte vanden derden dach*”.

Sorry voor de vraagtekens hier in, deze akten waren moeilijk te lezen. Ik zal op Jan Corneliss Oesthof nog wel terugkomen, maar ook daar vermoed ik van dat hij een zoon van Cornelis Cock is en dat de in de acte genoemde Jan Engels getrouwd geweest is met een dochter van deze Cornelis Nicolaes Cock. Maar bewijzen kan ik het niet! In ieder geval is het wel zeker dat de familie Cock zo rond 1560 in Waarde een belangrijke familie met een behoorlijke hoeveelheid grond was. Ik zal jullie niet vermoeien met het noemen van de betreffende akten, maar neem dat maar van mij aan.

⁴⁸ RAZE 3521, 83, fol 35v, 17-11-1573

⁴⁹ RAZE 3519, W-2, fol 22, ?-?-1565 (MPS: gesteld op 1-8-1565!)

⁵⁰ RAZE 3519, W-88 rechts, fol 96, 1-2-1567

8.3 Een onnozele Nicolaes Corneliss?

Van deze Nicolaes Corneliss is nog een bijzonder akte te vinden die ook weer verband houdt met de bovengenoemde Lambrecht Boudewijns, zijn vrouw en kinderen:

⁵¹ *“Interrogatoire ende gedrachten voir Wilbort Michiels (MPS : Willeboort Michiels) van Nieuwenhuijs ende Cornelis van Dellift (MPS: Delft) als hebbende procuratie van Pauwels Pieters ende Jacob Corneliss Mussenvanghere ons schepenen gebleecken bij een procuratie voor bovengenoemde schepenen ende raden der stede van Brielle gepasseert 17-9-1584 onderteeckent de Langue, ? (MPS: ik denk dat het een afkorting is voor “contra”), Nicolaes Corneliss voor wethouders deser prochie van Weerde beleijt den 27-9-1584*

- *Den voorg. Wilbort van Nieuwenhuijss ende Cornelis van Dellift uijt crachte als voor hun gedragen aenden voors. Nicolaes Corneliss laeten den zelven rechtelijk vraeghen ende aenseggen oft hij deponent niet te huijwelijck gehadt heeft de dochtere Marie van Lambrechts Bouwens (MPS: Maeijcken Lambrechtsdr Boudewijnsdr). De deponent verclaerde op dit article ofte punt seggende ja dat hij deponent de dochtere voorg. tot eene huijsvrouwe gehadt heeft*
- *ende nopens het 2de punt oft hij deponent wel kennelijk is waer de voors. Marie Lambrechts gewoont heeft, secht de deponent niet te weten ende ganselijken te ignoreren waer zij voorige tijden gewoont heeft maer ten tijde die hij deponent de voorengenoemde Marie Lambrechts dochtere ten huwelijcke nam deze zelve gewoont te hebben ten huijse van Pauwels Diericks binnen Weerde voors. maer oopt ? (MPS: niet leesbaar) zij Marie voors. gehuwelijckt was ten weet hij ? ganselijk niet maer secht de voors. Marie in Vlaenderen deeser werelt overleeden te weesen*
- *ende nopens het 3de punt naemelijk oft hem ? niet indachlijk is ofte en weete oft zij Marie voors. eeniche gronden van erven ofte goeden gehadt heeft vuijt successie van wijlen Lambrecht Bouwens haere vader ofte van haer moeder, verclaert de deponent niet te weten wat goet zij Marie voors. in huerder jonckheijt van haere ouders gehadt te hebben maer dat hij deponent de voors. Marie dr ten huwelijck genomen heeft secht de zelve Marie een dienstbode geweest te zijne dienende bij Pauwels Diericks soo voorent verclaert is ende en heeft overzulcks hij deponent niet meer dan een bedde van haer ten huwelijck ontfangen, verclaerende voorts dat hij deponent de voors. Marie Lambrechts in haer leven wel hadde hooren seggen dat Lambrecht Bouwens (MPS: Lambrecht Boudewijns) haere vadere ende haere moedere rijcke welhebbende luijden waeren niet wetende waer de goederen gebleven waeren*
- *voorts aengaende het vierde punt oft des deponents huijsvrouwe geen goet gehadt heeft ofte gedeijlt van haere moedere, gecomen zijnde van haeren grootvaedere ende grootmoedere, secht den deponent zulcks opt 3de articule ofte punt deser interrogatoire genoucgzaam verantwoordt ende gequeeten te hebben*
Mets desen eijndigend de deponent zijne verclaeringe opt deese voorent gestelde articule ende punten, presenterende tzelve als te vooren verhaelt is ten allen tijde onder eedt te verclaeren des versocht zijnde, ? hebben wij Willem Quirijns, Jacob Jans (MPS: Jacob Jans Pieters Lemps) ende Pieter Jans Rooshil schepenen voors. prochie van Weerde deeste jegenwoordiche onse secretaris doen schrijven ende onder zijne naeme ende hantmercke laten onderteeckenen”

Ik hoop dat jullie de moeite nemen om deze, voor jullie waarschijnlijk moeilijk te verteren, akte toch te lezen en tot je door te laten dringen. Hoe werd er vroeger over een huwelijck

⁵¹ RAZE 3524, 1W160, fol 31v, 27-9-1584 Deze acte was volledig achter elkaar geschreven, de indeling is door mij aangebracht om het lezen iets makkelijker te maken.

gedacht? Deze Nicolaes Corneliss weet wel bijzonder weinig over zijn vrouw te vertellen, hij zegt niet eens te weten waar zij vroeger gewoond heeft, en dat zij in Vlaanderen overleden is zonder enige nadere aanduiding waarom! Ook wist hij niet eens of zij eerder getrouwd geweest was! En hoewel haar vader en moeder van rijke afkomst waren, bracht zij alleen maar haar bed mee in het huwelijk en diende zij als dienstbode bij Pauwels Diericks. Nu, een bed meebrengen was heel gebruikelijk in die dagen want dat vertegenwoordigde heel wat meer waarde dan wij ons nu kunnen voorstellen. In vele schepenakten die handelen over het vereffenen van schulden (bijv. faillissementen, openbare verkopeningen) aan elkaar, wordt vaak ook de waarde van een bed genoemd. Maar voor een dame van rijke afkomst zou je toch minstens denken dat er over huwelijkse voorwaarden gepraat is, maar niets van dit al! En aan de beantwoording aan de vraag waarom Nicolaes Corneliss zo onnozel doet, daar kom ik in het laatste hoofdstuk van dit artikel wel op terug.

Wat betreft de familieverbanden van Nicolaes Corneliss heb ik de volgende [stamboom](#) gemaakt

8.4 Mijn zoektocht naar Boudewijn Lambrechts

In eerste instantie heb ik deze zoektocht van zeker een halfjaar bij diverse archieven (Nationaal Archief, Koninklijke bibliotheek, gemeente-archief den Haag, archief in Haarlem, archief Goes en Middelburg) en diverse mailcontacten met het archief van den Brielle en met de heer van Duivenvoorde uit Aalten, uitgebreid beschreven om de eenvoudige redenen dat ik jullie wilde laten weten hoe het zoeken in archieven er aan toegaat, hoeveel doorzettingsvermogen het vraagt maar ook hoeveel plezier het mij gegeven heeft en ook eigenlijk dat ik wel trots ben op het resultaat.

Toen ik het verhaal af had vermoedde ik al dat het veel te lang geworden was maar ik heb het toch maar op de website gezet en er met opzet een aantal maanden niet naar gekeken. Maar toen ik een reactie van een lezer kreeg dat het veel te lang was (“dat leest geen hond!”) en ik toch al mijn verhaaltjes geheel moest redigeren omdat ik nog meer schepenakten van Waarde getranscribeerd had, heb ik er toch maar in gesneden. Ik heb het oorspronkelijke verhaal van deze zoektocht in zijn geheel naar de [bijlage](#) verplaatst, dan kan een geïnteresseerde het toch nog lezen, en konden mijn bronvermeldingen intact blijven. Ik laat hier alleen een verkorte weergave van dit verhaal volgen.

8.4.1 Resultaten zoektocht.

8.4.1.1 Eerste rechtszaak tussen van Duivenvoorde en Boudewijn Lambrechts

Lambrecht Boudewijns (of zijn vader?) was een aantal jaren voor 1530 (de grote watersnood) vertrokken uit Vlaanderen en had zich gevestigd in Kruiningen. Hij had er behoorlijk wat grond, bos en een boerderij gekocht in de Craenewijhoeck tussen Yerseke en Kruiningen. ook had hij een groot huis “Saalhof” in het centrum van Kruiningen. In 1527 trouwde hij voor de tweede keer met Anna van Duivenvoorde. Hij had 1 dochter van zijn eerste vrouw (Maeijcken Boudewijnsdr, zie [stamboom](#) van Nicolaes Corneliss) en in zijn tweede huwelijk met Anna zijn er nog vier kinderen geboren, waarvan de oudste zoon Boudewijn Lambrechts heette. Lambrecht was bij zijn tweede huwelijk al schout van Kruiningen. Kortom, een belangrijk man in de omgeving en getrouwd met een vrouw van aanzienlijke afkomst, de “van Duivenvoorde”-familie. Ik heb de [stamboom](#) van Anna (Johanna Jansdr van Duivenvoorde) toegevoegd.

Bijna alle daarin genoemde namen (van Campen, van Kerckwerve en van der Laan) zijn op internet terug te vinden. Als je die op zoekt, krijg je al gauw in de gaten dat dit families waren

die zo rond 1550 tot 1650 heel wat in de melk te brokken hadden, en dit verspreid over heel westelijk Noord-Nederland.

In 1532 (het jaar van de Pontiaensvloed!) is Anna van Duivenvoorde overleden en zoals gebruikelijk in die tijd werd er tussen Lambrecht Bouwens en Cornelis van Duivenvoorde, broer van Anna, een akte opgesteld om het onderhoud van de vier wezen te regelen, en ook hun financiële rechten en plichten op een aandeel in het aanzienlijke bezit van hun grootmoeder Cornelia van Campen, met veel grond en huizen in de omgeving van Den Brielle en Heenvliet. Lambrecht stelde daarbij zijn boerderij en grond in de Craenewijhoek (zie boven) als onderpand.

Toen in 1542 Lambrecht Bouwens zelf overleed, kwam de bovengenoemde Cornelis van Duivenvoorde de nagelaten bezittingen inspecteren en constateerde hij dat door de “*crancke fortune van inundatie*” alle bezittingen van Lambrecht Bouwens in een zeer desolate toestand verkeerden. Cornelis besloot als voogd de kinderen (Boudewijn was toen 14 jaar!, en Jannitgen was al overleden) maar mee te nemen naar den Brielle en hen daar op te voeden.

Hoe die opvoeding verlopen is, weet ik niet. Maar uit een akte van het Hof van Holland van 10-7-1584!⁵² concludeer ik dat er na 1542 door Cornelis voor de wezen jaarlijks gerapporteerd werd over de financiële gang van zaken van de bezittingen van zijn in 1540 overleden moeder. Echter, deze Cornelis overleed in 1545, en moest de verantwoording van de boedel dus door zijn vrouw gedaan worden. Maar deze wordt in de bovengenoemde akte “*crancksinnig*” genoemd en hun zonen, Adriaan en Jan, hebben dit ook niet op zich genomen.

Boudewijn Lambrechts eiste dus uit naam van de wezen in 1584 (alleen zijn zuster Neelken leefde in dat jaar nog) bij het Hof van Holland hun legitieme portie op en won. Moet je voorstellen, dan moet er dus over een periode van 39 jaar (en dat was een zeer roerige tijd, zeker ook voor Den Brielle en omgeving, trouwens voor heel Holland) afgerekend gaan worden! Hoe hebben zij dat voor mekaar gekregen?

8.4.1.2 Andere rechtszaken van Duivenvoorde contra Boudewijn Lambrechts

Het kan zijn dat Boudewijn Lambrechts al eerder uit Den Brielle naar Zeeland teruggekomen is, maar ik vind zijn naam voor het eerst in de schepenakten van Waarde in 1562, daarna wordt hij dikwijls vernoemd tot in 1574. Maar na 1574 wordt hij slechts sporadisch meer genoemd en dan nog meestal als belender van huizen en/of grond. Een verklaring hiervoor is wellicht dat hij zich bezig is gaan houden met de strijd om de erfenis van zijn neef Jan van Duivenvoorde, de reeds genoemde zoon van Cornelis van Duivenvoorde, zijn voogd. De andere zoon, Adriaan, is volgens mij al vroeg overleden zodat Jan de enige overgebleven zoon was.

Boudewijn is waarschijnlijk⁵³ in den Haag gaan wonen, om de verdediging van zijn zaken bij het Hof van Holland, samen met Hugo van Alkemade en Jacob van der Meulen⁵⁴, op zich te nemen.

Want wat was het geval: Jan van Duivenvoorde is na het beleg van Haarlem door de Spanjaarden om het leven gebracht, zonder achterlating van vrouw en/of kinderen⁵⁵. Echt, een

⁵² ARA 563, 225, 10-7-1584

⁵³ Ik heb daarvoor in het Gemeentelijk archief den Haag geen bevestiging kunnen krijgen. Het kan ook zijn dat hij weer terug in den Brielle gaan wonen.

⁵⁴ als erfgenamen van de moeder van Jan van Duivenvoorde, niet behorend bij de club van Nicolaes en Dierick van der Laan

mooie geschiedenis om te lezen. Door de vele akten (zie de bijlagen) die hierover bij het Hof van Holland aanwezig zijn, zijn daarover veel details bekend gebleven. Maar in het kort:

- toen in den Brielle bekend werd dat Jan van Duivenvoorde gesneuveld was, heeft de “groep Boudewijn Lambrechts” al zijn aanzienlijke bezittingen in den Brielle en (wijde) omstreken in beslag genomen, denkend dat zij de enige erfgenamen waren;
- maar dat was verkeerd gerekend! Want in 1577 diende er een zaak voor het Hof van Holland, aangespannen door Nicolaes van der Laen getrouwd met Cornelia van Kerckwerve, zuster van Johanna van Kerckwerve de overleden vrouw van Jan van Duivenvoorde, om de erfenis op te eisen. Zij pretendeerden namelijk dat hun zoon Dierick van der Laen⁵⁶ door Jan van Duivenvoorde als zoon aangenomen was getuige twee notariële akten uit Brussel!, en dus alle rechten op de erfenis had. Boudewijn Lambrechts en consorten werden dan ook gedwongen de huizen in den Brielle te verlaten, dat is zeker niet vrijwillig verlopen, en zij spanden dan ook allerlei rechtszaken tegen Dierick van der Laen aan. Het ging hard tegen hard⁵⁷, geen enkel argument werd geschuwd!
- in 1580 volgt er dan een uitspraak van het Hof van Holland ten gunste van Dierick van der Laen en ten nadele van Boudewijn Lambrechts en consorten. Het is wel ingewikkeld geformuleerd en of ik het helemaal goed begrijp, weet ik niet. In ieder geval tekende Boudewijn Lambrechts c.s de volgende dag meteen beroep tegen de uitspraak aan;
- hoe dit allemaal afgelopen is, kan ik niet geheel overzien. Jammer genoeg zijn de schepenakten van den Brielle voor 1600 niet bewaard gebleven. Wel blijkt uit een akte uit het archief van den Brielle⁵⁸ dat Boudewijn Lambrechts nog wel grond in Heenvliet had;
- en ik denk dat Boudewijn Lambrechts daarna pas de rechtszaak, die ik in het vorige hoofdstuk behandeld heb, geopend heeft om Dierick van der Laen c.s. terug te pakken te nemen.

8.5 Akte uit Kruiningen

Maar wat moet je nu denken van de schepenakte⁵⁹ uit Kruiningen (zie [“bijlagen b I”](#)) op de laatste dag van het jaar 1585, waarbij Boudewijn Lambrechts de schout en schepenen vraagt een taxatie te maken van alle eigendommen van zijn in 1542 overleden vader in Kruiningen, en de waarde uitgedrukt in een opbrengst per jaar. Er wordt bij vermeld dat het hun plicht is dit te doen volgens een sententie van den Hoogen Raed (d.i. Hof van Hollandt, tenminste dat neem ik aan) in Holland van 5-11-1585, die ik overigens bij mijn speurtochten in het Nationaal Archief niet gevonden heb.

En op 2 januari wordt deze taxatie nog eens dunnetjes overgedaan maar dan in het bijzijn van Boudewijn Lambrechts zelf met praktisch gesproken bijna dezelfde inhoud, alleen nu niet de naam van de toenmalige bewoner van het huis op de Saalhof in het centrum van Kruiningen, maar de naam Lambrecht Boudewijns, en in de eerste akte werden een aantal landen op een hoop geveegd en in de tweede beter gespecificeerd. Wat ook op valt is dat de waarde van de jaarkosten in de tweede akte wordt uitgedrukt in guldens en in de eerste akte in ponden

⁵⁵ in zijn leven getrouwt hadde gehad Johanna van Kerckwerve, dochter van wijlen Jan Corneliss van Kerckwerve, in zijn leven bailliu ende rentmeester van den Brielle ende landen van Voorne, dat de selve Johanna van Kerckwerve in den jaere 1569 deser werelt overleden was zonder eenige geboorte achter te laeten, sonder dat oick die voorn. Duivenvoorde herhijlicht ofte eenige wettige kinderen voor ofte nae geprocreert hadde

⁵⁶ De van der Laens kwamen uit de omgeving van Haarlem, misschien dat daardoor Jan van Duivenvoorde zich in de strijd gemengd heeft. Pas op, er heeft nog een Jan van Duivenvoorde (een neef van onze Jan van Duivenvoorde) een rol gespeeld bij de verdediging van Haarlem

⁵⁷ Wanneer jullie de akten doorlezen kijk dan goed, wie de impetranten zijn en wie de gedaagden. De beschuldigingen naar elkaar zijn niet mals.

⁵⁸ archief Heenvliet, oud inv.nr. 125, 20.7.1591

⁵⁹ RAZE 3262, 13, 31-12-1585

Vlaams, waarbij de waarde van één pond gelijk gesteld wordt aan 100 gulden. En dat is naar mijn weten zeer ongebruikelijk, een pond was altijd gelijk aan ongeveer 6 gulden, en nu 100! Is dat vanwege inflatie van veertig jaar? En wat voor belang heeft Boudewijn Lambrechts bij zo'n hoog bedrag? Cornelis van Duivenvoorde was na het overlijden van Lambrecht Boudewijns in 1542 in Kruiningen naar de situatie van de eigendommen wezen kijken en vond het maar een schamel boeltje. Weten jullie nog: hij nam drie “naeckte” kinderen mee naar den Brielle!

Misschien heeft het iets te maken met het appel van Dierick van der Laen op de uitspraak van 1584⁶⁰. Heeft Boudewijn Lambrechts betoogd bij het appel dat hij het helemaal niet nodig vond dat zij in 1542 naar den Brielle meegenomen werden en er daar dus met de verrekening van de erfenis van zijn grootmoeder Cornelia van Campen geen kosten voor afgetrokken mochten worden? Dat zij best in Kruiningen ondergebracht hadden kunnen worden?

En lees ook eens de akte RAZE 2038, 4-1-1585 (zie “[bijlagen](#) Boudewijn Lambrechts”) Precies een jaar daarvoor en na ARA 563, 225, 10-7-1584! Misschien vierde Boudewijn Lambrechts elk jaar Oud en Nieuw(jaar) in Kruiningen! In deze akte wordt ook een overzicht gegeven van de eigendommen van Lambrecht Boudewijns in 1542!

En waarom dat interrogatoire van Nicolaes Corneliss genoemd in het begin van dit hoofdstuk over Boudewijn Lambrechts, waar men ook informeert naar de bezittingen van zijn vader Lambrecht Boudewijns?

Kortom, allemaal vragen. Mijn handen jeuken om in deze zaak verder te duiken, maar dat kost me minstens een half jaar tot een jaar. Terwijl ik me voorgenomen had om jullie over de schepenakten van Waarde te vertellen. Dus lezers die dit verhaal lezen en hun handen ook jeuken, ga uw gang, maar hou me asjeblijft van de voortgang (en van de fouten die ik ongetwijfeld gemaakt heb) op de hoogte.

Ik ga nu eerst terug naar Waarde. Trouwens, jullie oma zegt dat dit verhaal een goed excuus voor me was omdat de verhaaltjes over Waarde zo moeilijk uit mijn pen komen. Ik wil een uiterste poging wagen te bewijzen dat dit niet waar is. Als ik ooit nog eens tijd over heb, zal ik er graag opnieuw induiken!

8.6 Verdere feiten over Boudewijn Lambrechts

Vanuit mijn opgebouwde database van o.a. de schepenakten van Waarde, waar de naam van Boudewijn Lambrechts vermeld is, heb ik een [bronnenlijst](#) gemaakt.

Ik heb in het hoofdstukje over het gebruik van patroniemen al genoemd dat je bij de naam Boudewijn Lambrechts nooit goed weet of dit Boudewijn Lambrechts landmeter uit Goes betreft of Boudewijn Lambrechts Cloeskercke van Capelle. Wij weten nu dat onze Boudewijn ongeveer 1528 geboren moet zijn en van ongeveer zijn veertiende jaar een aantal jaren in den Brielle gewoond heeft. De eerste akte die ik van een Boudewijn Lambrechts in de bronnelijst heb is van 9-3-1562, maar daarbij moet je wel bedenken dat de nog bestaande schepenakten van Waarde beginnen vanaf 1560. Dus hij kan best wel eerder weer in Zeeland actief geweest zijn.

Ook is in ieder geval een Boudewijn Lambrechts schout van Waarde⁶¹ (van 1572 tot 1574) geweest en heeft deze opgetreden als procureur⁶² (van 1567 tot 1574) in processen bij de

⁶⁰ ARA 563, 225, 10-7-1584

⁶¹ RAZE 3521, fol 1, 18-5-1572 / 1v, 18-5-1572

schepenbank van Waarde. Er wordt een keer gesproken over een zoon van Boudewijn Lambrechts, omdat hij probeerde geld geïnd te krijgen voor zijn werk als “meesteren” (chirurgijn?) van bepaalde burgers uit Waarde⁶³. Maar ik denk dat dit een zoon van Boudewijn Lambrechts uit Goes betreft. Ik heb verder niets meer vernomen van een zoon of dochter, zelfs niet van een of andere vrouw. Trouwens, ook niet meer van een Lambrecht Boudewijns als chirurgijn.

Uit ARA 584, 4-6-1593 (zie “[bijlagen](#) Boudewijn Lambrechts”) kan je afleiden dat hij in 1593 nog in den Haag woonde.

In het archief van Goes vond ik (op aanraden van Frank de Klerck) in de rekeningen van het Sint Gandolfsgilde, het gilde van de timmerlieden, alleen in 1553 de naam Bouwen Lams vermeld met de vermelding schrijnwerker. En landmeters waren in die tijd aangesloten bij het gilde van de timmerlieden. Maar of dit de Boudewijn Lambrechts landmeter uit Goes is, dat gaat mij te ver!

Uit een sententie voor de Grote Raad van Mechelen⁶⁴ maak ik op dat de vader van Boudewijn Lambrechts na het overlijden van Anna van Duvenvoorde nog een keer getrouwd geweest is met Martgen Jacobsdr.

Waddinxveen, oktober 2013

8.7 Toch een vervolg

In een vorig hoofdstuk beweerde ik dat ik mij weer met de schepenakten van Waarde zou gaan bezig houden en de verdere geschiedenis van Boudewijn Lambrechts zou laten rusten. Maar deze Boudewijn bleef mij toch bezig houden. Zodat ik op een gegeven moment maar weer eens ben gaan zoeken op internet, en dit mij op het spoor bracht van het boek “Hoofdzaken en Kopzorgen van Jan van Duivenvoorde” geschreven door M.D. van Duijvenvoorde. Na een bezoek aan het Centraal Bureau voor de Genealogie in den Haag, waar ik het boek kon inzien, bleek het inderdaad over dezelfde Jan van Duivenvoorde te gaan. Met uiteraard veel gegevens die hetzelfde waren, maar met ook veel aanvullende informatie, zoals de inhoud van de testamenten uit Brussel, allerlei gegevens over de familie van Duivenvoorde en de aangetrouwde families, een beschrijving van de bezittingen van Jan van Duivenvoorde in den Brielle en alle transcripties van de getuigenissen uit het boek “Informatie” gedrukt en wel. Voor de geïnteresseerde lezer zeer aan te bevelen.

Na een telefoontje en mail-contact kreeg ik zelfs van de schrijver het boek met nog veel meer informatie toegestuurd, o.a. een zeer indrukwekkende, door hem zelf vervaardigde stamboom van Duijvenvoorde, zie [foto](#). Kunnen jullie de bewuste Jan van Duivenvoorde vinden?

Wat een verrassende ontwikkelingen! In gang gezet door het lezen van een korte akte uit de tweede helft van de zestiende eeuw uit een “nietig” dorpje in Zuid-Beveland! Daar kan die opa van jullie enthousiast van worden!

Waddinxveen, maart 2014

Het hele artikel geredigeerd Waddinxveen, februari 2015

⁶² RAZE 3520, 26, 15-11-1567 / RAZE 3520, fol 33, 2-12-1567 / RAZE 3520-3, fol 13v, 23-9-1570

⁶³ Zie RAZE 3521, fol 40, 7-4-1574 / fol 42v, 5-2-1574 / fol 50, 15?-8-1574

⁶⁴ Grote Raad van Mechelen, deel IV, 17-2-1543: vaststelling van de preferenties crediteuren van Lambrecht Boudewijns contra Alexis Groeninge, koopman te Mechelen

9 Wie is Cornelis Jacobs Bouwens?

In minimaal 360 schepenakten over de periode 1560 - 1600 wordt deze Cornelis Jacobs Bouwens⁶⁵ genoemd. Als schout, secretaris, schepenclerck, dijkgraaf, penningmeester, eigenaar van grond en huizen, procureur, rentmeester van ambachtsheren, etc. Naast, de in een volgende hoofdstuk genoemde Marinus Corneliss Gort heeft hij in Waarde een belangrijke rol gespeeld. Vandaar, een apart hoofdstuk voor hem.

Maar ik wijs jullie er meteen op, verwacht geen uitgebreide persoonsbeschrijving. Om de eenvoudige reden, daar heb ik de gegevens in de schepenakten en in andere bronnen, waarin zijn naam genoemd wordt, niet voor gevonden. Zoals al in vorige hoofdstukken gezegd, dat is het nadeel van alleen maar het voorhanden hebben van schepenakten. Een oordeel vormen over zijn persoon is dus voor het grootste deel: fictie. Weliswaar gestoeld op hele summiere aanwijzingen in een paar akten, maar meer ook niet. Dus: jullie zijn gewaarschuwd.

Ik zeg dit zo met nadruk, omdat ik mij niet helemaal kan onttrekken aan het vormen van een beeld van deze man, zoals ik dat ook doe (volgens jullie oma veel te vlug) bij veel andere mensen die ik waar dan ook tegen kom. Mijn oordeel heb ik meestal snel klaar, en dat kan zeer voorbarig zijn.

Nu vooruit, van Cornelis Jacobs Bouwens heb ik het volgende beeld: de man die als één van de weinige van het dorp, ergens een opleiding gehad heeft en die kon rekenen, lezen en schrijven. Zoon van een invloedrijke vader, tenminste in de omgeving van Waarde en Valckenisse, en daardoor van gedachte dat hij het in het dorp in opdracht van de ambachtsheren voor het zeggen had, maar op middelbare leeftijd door dezelfde ambachtsheren op zijn nummer gezet wordt, en daardoor zijn verdere leven “mokkend en pruttelend” toch nog met enige openbare functies (dijkgraaf) vulde maar zeker niet meer als de hoogste in de parochie. Zijn zonen Jacob en Cornelis hebben de “afgang” van de familie “Bouwens” voortgezet, maar daarover in een volgend artikel.

9.1 Ouders van Cornelis Jacobs Bouwens

De vader van Cornelis, Jacob Corneliss Bouwens, heb ik al een keer genoemd in het hoofdstuk “Krabbendijke”, waar ik een kort uittreksel geef uit het boek “Geld in het water”, van C. Dekker en R. Baetens. In datzelfde boek wordt hij zelfs drie keer genoemd, en wel als schout van Valkenisse, in 1542 en 1549. In 1542 wordt door de Grote Raad van Mechelen zijn oordeel gevraagd over de kwaliteit van de herdijking na de overstromingen in 1530 en 1532, en in 1549 maakt hij deel uit van hoog gezelschap van ambachtsheren dat de situatie van de dijken kwam inspecteren.

Dat deze Jacob de vader van Cornelis is, vind ik afdoende bewezen in schepenakten uit 1561 en 1563 waarin Cornelia de weduwe van Jacob Corneliss Bouwens genoemd wordt. En deze Cornelia wordt op meerdere plaatsen de moeder van Cornelis genoemd. Jullie weten inmiddels dat je met patroniemen moet oppassen, maar dit noem ik toch wel overtuigend bewijs. Bijzonder is wel dat zowel vader als zoon als derde naam Bouwens gebruiken, en de zoon van Cornelis, nl. Jacob Cornelis Jacobs Bouwens, maakt het nog bonter. Zagen zij “Bouwens” als een familienaam? Of kwam de naam Jacob Bouwens en Cornelis Jacobs zoveel voor, dat het gebruik van een derde naam hen “eenduidiger” maakte?

⁶⁵ In mijn database heb ik zijn naam “gestandaardiseerd” tot Cornelis Jacobs Boudewijns, maar ik heb hem nergens vermeld zien worden als Boudewijns, zoals dat bij Lambrecht uit het hoofdstuk “Wie is Boudewijn Lambrechts” wel het geval is. vandaar dat ik in dit hoofdstuk toch maar de naam Bouwens blijf gebruiken.

De moeder van Cornelis, Cornelia genaamd, woonde waarschijnlijk in het “oud-dorp Waarde” (zie bijlage [“akten oud dorp waarde”](#)), althans zij had er meerdere huizen. In een akte van 1561⁶⁶ levert de weduwe Cornelia Jacobs Bouwens een huis aan Aegken Harrents, waaruit blijkt dat Jacob Corneliss Bouwens voor 1561 gestorven moet zijn. Zij overleed in 1571. Het is wel opvallend dat in het boek “Geld in het Water” Jacob Cornelis Bouwens schout van Valkenisse genoemd wordt en dat Cornelia en Cornelis, tenminste in de bronnen die ik heb, altijd in Waarde gesitueerd worden. Dat lijkt tegenwoordig niet zo belangrijk, maar vroeger was het heel wat als een zo belangrijke familie van het ene dorp naar het andere verhuisde, al lagen zij ook nog zo dicht bij elkaar. Was de situatie in Valkenisse dan na de overstromingen van 1532 en 1552 zo penibel geworden dat zij moesten verhuizen? Of zijn zij verhuisd vanwege de problemen tussen de ambachtsheren van Waarde en die van Valkenisse? C. Dekker zegt iets over deze problemen in zijn boek, maar ik heb er ergens anders ook wel eens wat over gelezen. In ieder geval boterde het niet tussen de ambachtsheren van die twee parochies. Waarschijnlijk zal dat wel gegaan zijn over het betalen van de dijkherstellingen of de te betalen polderlasten. Als je naar de [kaart](#) van Smallegange uit 1637 kijkt, vraag je je af hoe het mogelijk is dat zij niet het gemeenschappelijk belang in de strijd tegen het water lieten prevaleren boven het directe eigenbelang. Wellicht is hiervoor een plausibele verklaring dat de grootste betalers, veelal ambachtsheren uit Mechelen en Antwerpen, ver weg woonden en alleen naar het rendement van hun investeringen⁶⁷ keken.

Hoewel, dit “ver weg wonen” is niet helemaal waar. Er waren ook wel ambachtsheren uit Mechelen die in Waarde zijn gaan wonen, getuige de volgende akte⁶⁸: *“zoe es gecomen voor ons schepenen Jan Jans Vleeck, Pauwels Diericks ende Adriaen Willems eenne Cornelis Jacobs Boudewijns als gemachtich van Jan Jans Haeverman, ende heeft rechtelijck versocht aende vierschaere Pieter Geerts⁶⁹ ende Cornelia de wedue van Jacob Cornelis Boudewijns de rechte kennisse van tgeene dat haer zoude moegen weten aengaende van Jan Jans Haeverman oft hij eenich goet tzij van wat dat zoude moegen wesen, zoe heeft Pieter Geerts ouwt wesende ontrent 70 jaer gedeposeert ende Cornelia oock ouwt wesende ontrent 70 jaeren, hebben gesaemenderhandt gekent rechtelijck bij eede gestaeft als dat haer niet kennelijck en is dat Jan Jans Haeverman eenich goet van Jan Haeverman de Jonge zijne vaeder vercocht, verport ofte vervoert heeft ende dat haer oock wel te vooren staet dat den ouwen Jan Haevermans te Valckenisse gestorven end begraeven es”*. Dekker vermeldt in zijn boek dat de ouwe en jonge Jan Haevermans ambachtsheren uit Mechelen waren, en dat de oude Jan in Valkenisse gestorven en begraven was.

Weten wij meteen ook wanneer Cornelia geboren is: rond 1494! Maar waar, dat heb ik niet kunnen achterhalen. Wel heb ik gevonden dat zij familie had in Reijmerswaal⁷⁰, omdat nadat zij gestorven is en de verdeling van de erfenis moest plaats vinden, door schout en schepenen van Waarde een zekere Jan Domiss naar deze plaats gestuurd werd om mogelijke erfgenamen (“onbejaerde wesen van Heijndrick Adriaens”) op hun rechten te attenderen. En de verdeling kon niet langer wachten: er waren “verderfelijcke” (verteerbare) goederen in de erfenis aanwezig. Als de erfgenamen niet vlug reageerden, want Jan Domiss vond niemand thuis en had dus de plaatselijke herbergier gevraagd het hen mede te delen, dan zouden schout en

⁶⁶ RAZE 3518, W2-301 rechts, fol 16, 3-2-1561

⁶⁷ Is dat tegenwoordig anders?

⁶⁸ RAZE 3518, W2-331, fol 16v, 24-7-1564

⁶⁹ In de overloper van Valkenisse van 1558 worden er twee Pieter Geerts genoemd, één uit Biezelinghe en één uit Waarde. C. Dekker noemt in zijn boek een Pieter Gerards als schepen van Valkenisse, die uit Biezelinghe had veel meer grond dan die uit Waarde en vermoedelijk zal dit deze persoon wel geweest zijn. De in Waarde wonende Pieter zal hoogst waarschijnlijk Pieter Geerts lantmeter zijn.

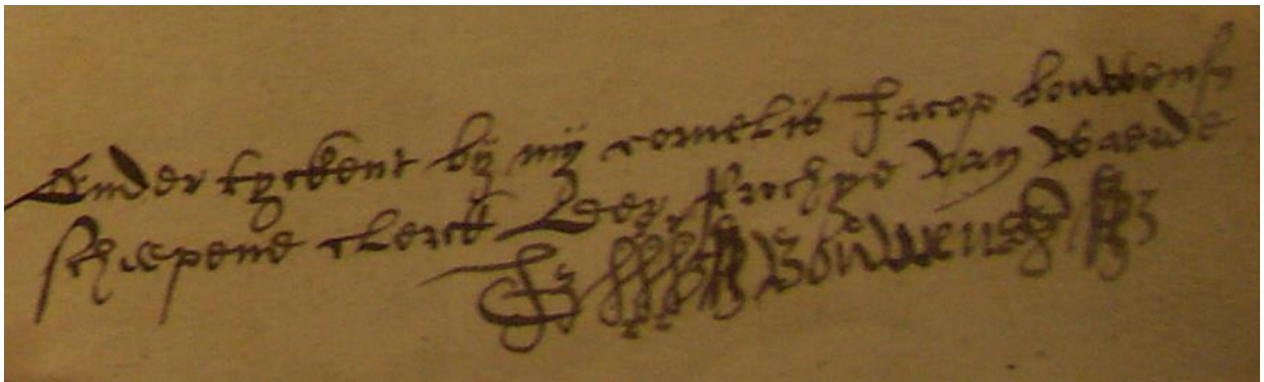
⁷⁰ RAZE 3520, W-306 rechts, fol 40, 15-10-1571

schepenen “volgende de cuere (gewoonterecht) van Zeeland” voor hun rechten opkomen “cavelen en deelen”).

9.2 Cornelis Jacobs Bouwens schout of dijkgraaf

De eerste akte aangaande Cornelis Jacobs Bouwens die ik in de schepenakten kon vinden, is meteen al een interessante. Het betreft namelijk een [ordonnantie](#), waarin de ambachtsheren instructies geven aan het plaatselijk bestuur van Waarde hoe om te gaan met de financiën voor het dijkonderhoud. Aan het begin worden de namen van de ambachtsheren, waarvan de meeste uit Mechelen kwamen, gegeven. Daarbij de naam van Jan Adriaens als vertegenwoordiger van de monniken van van der Doest, dit betreft Jan Adriaens Blancx de latere dijkgraaf van Polder bewesten Yerseke, waarop ik nog wel eens zal terugkomen. En de naam van Damps (Daems?) Jan van Heecke mester (geleerde) tot Monsterhouijck, een voor mij geheel onbekende naam. Van Monsterhouijck had ik wel eens gehoord, in mijn herinnering een gehucht liggend ten zuid-oosten van Kattendijke, boven Kapelle. Totdat ik weer eens het boekje van J. ab Utrecht Dresselhuijs “Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland” door bladerde en natuurlijk naar zijn beschrijving van Krabbendijke keek, en mijn oog viel op de volgende passage: “.... Al vroeg verrees hier dus, in stede van een burgt, een klooster, in den Monsterhoek (thans Monnickenspolder), waar toen het dorp werd aangetroffen. De schraapzucht dezer geestelijke had echter den ondergang der bezitting ten gevolge.....”. Maar later zag ik in het boek van professor C. Dekker⁷¹ dat deze Jan van He(e)cke ontvanger van de uithof Monsterhouck in West-Zuid-Beveland was. En ik waag het niet hier aan te twijfelen!

Jammer genoeg worden in deze ordonnantie de namen van de lokale bestuurders niet gegeven, maar wel is deze akte ondertekend door de schepenclerck Cornelis Jacobs Bouwens met een prachtige handtekening, zoals je op deze foto kunt zien:

Een heel kunstwerk zo'n handtekening. Let op de puntjes in de drie “s”-en met twee “z” er boven en onder. Ik heb nog een [handtekening](#) van hem gevonden, waarbij het jaartal (1567) is toegevoegd, maar die heb ik maar aan de bijlagen toegevoegd.

Uit zijn schrift kun je, denk ik, afleiden dat hij een behoorlijke opleiding gehad heeft. Vandaar dat hij op 28-jarige leeftijd al schepenclerck is. Ook trad hij in 1561⁷² al op als penningmeester van de parochie Waarde.

⁷¹ Geld in het Water

⁷² RAZE 3518, fol 2v, 17-5-1561

En op 19 november 1561 werd hij ook al schout genoemd. Daarvoor was dit een zekere Jan Andriess⁷³. In een akte van 9-12-1561⁷⁴ wordt gesproken over die “gemeen erfgenamen van Jan Andriess leveren huis”, zodat deze Jan al voor die tijd overleden moet zijn. Naar ik vermoed was Cornelis Jacobs Bouwens zowel schout als schepenclerck (of secretaris). Terwijl hij in 1569 naast zijn schout-functie ook dijkgraaf⁷⁵ genoemd wordt. Je kunt dan toch zeggen dat hij in Waarde naast de ambachtsheren “de eerste man” was.

Maar na de Allerheiligenvloed op 1 november 1570⁷⁶ is er voor onze Cornelis toch iets fout gegaan. De akten waaruit ik dit concludeer heb ik bij elkaar gevoegd in een aparte bijlage “[probleem schout functie cjb contra bl](#)”. Jammer genoeg zijn de eerste drie akten daarvan, zoals jullie zien, beschadigd en daardoor zeer moeilijk te lezen. Dus misschien zit ik wel fout! Iedere specialist op gebied van “lezen oudhollands schrift” daag ik uit het ook eens te proberen en mij op eventuele fouten te wijzen.

Het lijkt wel of er in 1572/1573 twee schouten in Waarde waren: Cornelis Jacobs Bouwens aangesteld door de ambachtsheer Jan Staes⁷⁷, en Boudewijn Lambrechts (zie vorig hoofdstuk) aangesteld door Willem Staes⁷⁸. In ieder geval: Boudewijn Lambrechts verwijt onze Cornelis (door Boudewijn dijkgraaf genoemd) een zeer slechte administrateur te zijn, en vordert van hem alle bescheiden, bij hem aanwezig, aan te leveren. In de derde akte moet Cornelis Jacobs Bouwens zelfs bekennen dat brieven door zijn dienaren (!, niet door hem?) kapot (“fractueren”) gescheurd zijn.

Ook moet je bij het lezen van deze akten bedenken dat Jan Staes bijna al zijn bezit aan grond in Waarde heeft en Willem Staes in Valkenisse. Jan Staes wordt zelfs door C. Dekker een groot (in de zin van iemand met een aanzienlijke hoeveelheid grond) ambachtsheer genoemd. Ik heb niet kunnen achterhalen welke familierelatie zij met elkaar hadden, maar ik vermoed dat die er wel was omdat de vader van Jan, Aert Staes, visverkoper was en Willem Staes ook.

De laatste keer dat Cornelis Jacobs Bouwens schout of schepenclerck in de schepenakten genoemd wordt is in de vijfde akte. Daarna zijn hele leven niet meer. Wel als dijkgraaf, dat bleef hij zijn leven lang, maar daar zullen de ambachtsheren wel niet om hem heen gekund hebben. Hij bezat zelf ook heel wat grond!

Dit was wel een bijzonder slechte tijd om ruzie te maken. Waarde en Valkenisse hadden niet alleen rond 1572 te maken met de problemen van herdijking na de Allerheiligenvloed. En de hoge heren van Waarde en Valkenisse wisten dat zij elkaar nodig hadden, omdat “.... *de commissarissen, die de rekesten vanuit Brussel doorgezonden kregen, moesten constateren dat de binnendijk tussen Waarde en Valkenisse niet te herstellen was, zodat aan afzonderlijke*

⁷³ RAZE 3518, fol 14, 12-2-1561

⁷⁴ RAZE 3518, fol 14, 9-12-1561

⁷⁵ RAZE 3520, fol 3v, 10-5-1569

⁷⁶ Zie ook hoofdstuk “Krabbendijke”, punt 20

⁷⁷ Jan Staes bezat in Valkenisse in de overloper 1558 1 gemet, Willem Staes 12 gemet plus een “hoff” (boerderij?). In de overloper 1580 worden zij niet meer genoemd. Van Waarde zijn de overlopers van die periode verloren gegaan.

⁷⁸ Let op: bedenk dat de eerste bladzijden van het betreffende boek (RAZE 3521) verloren zijn gegaan, en op de eerste bladzijde van het huidige boek staat de eerste akte uit de genoemde bijlage. Hierin wel met een zinnetje zoals die ik die inde schepenakten niet meer tegenkom: “...*Boudewijn Lambrechts als schoutet van wege sijne ? heer Willem Staes als ambachtsheere over sijne jurisdictie van prochije voors.*”. Wie snapt de betekenis hiervan? Heeft het iets te maken met de afgedwongen samenwerking tussen Valkenisse en Waarde (zie laatste alinea van dit hoofdstukje)?

herdijking niet te denken viel, en brachten de ingelanden van Waarde er toe hun aanvankelijke tegenwerking (MPS: tegen de gezamenlijke samenwerking) te staken". Een citaat uit het boek van C. Dekker⁷⁹. Maar ook werden zij geteisterd door plunderingen en verplichte inkwartierungen van Spaanse soldaten en van de Geuzen⁸⁰! En dan toch blijven ruzie maken en kijven⁸¹!

Maar mijn beeld van Cornelis Jacobs Bouwens wordt misschien wel het meest gevoed door de volgende schepenakte⁸² van 1566: "*coman Adriaen Willems heijst ter vierschaere Jan Pieters (MPS: Jan Pieters Geerts) uijt crachte van verstellde vierschaere de reeckening doen sullen over de jonckste weesen van Pieter Geerts⁸³, van zijn moers (MPS: moeders) goet ofte heijst daervoren de somma van 20£, ende noch van pachte van hem zelve van pachte de somma van over drie gemeten lants over tjaer 1565. Schepenen wijsen met sententie dat Cornelis Jacobs Boudewijns in dese meterie niet spreucken en zal, maer dat Jan Pieters zal nemen eenen anderen doer dien datter geen weesen van Pieter Geerts hier ter maelsteden (MPS: plaats waar recht gesproken werd) en wonen, ende schepenen verstellen desen dach van rechte ten naesten*". Moet je je voorstellen dat de schout en schepenclerck (de man, die het in het dorp voor het zeggen had!) door de schepenen gedwongen moet worden zijn (grote?) mond te houden! Had hij zelf te veel belang bij de erfenis? En had hij dat niet zelf kunnen verzinnen? Hoewel, de motivatie (Cornelis zelf was de schrijver van deze akte!) waarom Jan Pieters een andere (procureur) moet nemen omdat er geen wezen van Pieter Geerts "*ter maelstede*" woonden, mij vreemd over komt.

9.3 Huis en grond van Cornelis Jacobs Bouwens

9.3.1 Huis

Waar woonde Cornelis Jacobs Bouwens in Waarde? In het artikel over het "oud-dorp Waarde" heb ik verschillende akten aangestipt waaruit je zou kunnen opmaken dat zijn moeder wel in een van die huizen gewoond zal hebben, maar uit de volgende akte⁸⁴ vermoed ik dat Cornelis in 1563 in het huis van de overleden Jasper Heijndricks is gaan wonen. Ik zeg met nadruk "vermoed ik" omdat in de akte niet de naam van de koper van dit huis vermeld wordt, maar wel wordt genoemd als degene die een last met de jaarlijkse rente, die op het huis rust, voor zijn rekening neemt. De akte luidt als volgt: "*zoe zijn gecomen voor ons schepenen die gemeen erfgenaemen van Jasper Heijndricks zaliger memorie ende hebben gesamenderhandt geleverd met vollen rechte te weten met drie zondaegse geboden den eenne aen den anderen onvervallen aen een, een huijs met bomen ende schuijre gestaen inde prochije van Waerde (O. Heerenstraete, S. heer Willem de Houwer, W. boogert, N. Pieter Jans Jaspers), ende de vroone van den huijs daer tvoors huijs op staet die es vrij onbelast van eenige capoenen ofte ander vreemde oncosten, ende dit voors. huijs is gegeven om 69£ 10s verschijnende bij pajmenten te weten 8£ ter leveringende voort alle Goesche jaermarckten daeraen gelijcke 8£ tot die volle betaeling toe. Ende dit huijs es belast met 9£ van welke 9£ gaet alle jaere 11s tsiaers van rente, welke 9£ Cornelis Jacobs Boudewijns neemt tot zijne laste ende es verschijnende altijd Goesche marckt*".

⁷⁹ Geld in het water, pag 193

⁸⁰ Zie ook artikel "Krabbendijke", punt 21

⁸¹ Is het tegenwoordig anders? Je moet hierbij wel bedenken dat de ambachtsheren uit Mechelen het ook niet makkelijk hadden, omdat zij in 1572 in hun eigen stad ook te maken hadden met veel oorlogsgeweld door de Geuzen en de Spaanse troepen van Alva

⁸² RAZE 3519, fol 26, 6-2-1566

⁸³ Over deze Pieter Geerts lantmeter zal ik nog wel een artikeltje schrijven, vooral over de moeilijkheden en twisten die er na zijn dood ontstonden.

⁸⁴ RAZE 3518, fol 2v, 10?-6-1563

De prijs van 69£ inclusief bomen en “schuijre”, vergeleken met de prijzen die in de akten van die tijd genoemd worden, was hoog dus het zal wel een behoorlijk groot “spul” geweest zijn. Of met “bomen” nu bedoeld wordt de boogert die in bovenvermelde belendingen genoemd wordt, weet ik niet. Waar precies het stond, kan ik ook aan de belendingen (nog?) niet bepalen. Wel is meer bekend over het huis van de zuidbelender, de ook in het artikel “oud-dorp Waarde” genoemde pastoor Willem de Houwer. De volgende akte werd twee maanden eerder in het register ingeschreven: *“op huijden 9-4-1563 zoe heeft Pieter Jans Jaspers geleverd eenne heer Willem Douwer een huijs gestaen inde prochije van Waerde (O. Heerestraete, S. Arent Domiss, W. den bogert, N. Jasper Heijndricks), ende Pieter Jans Jaspers voors. bekennt hem te volle ende al betaelt te zijne den eerste penninck metten laetsten, ende hij belooft dat huijs alzoe vrij te maecken als hij daer vrij gelt aff ontvangen heeft”*. Jammer genoeg wordt er geen prijs genoemd.

Nogmaals, waar precies het huis of hofstee van Cornelis stond kan ik nog niet exact bepalen. Maar wel kun je uit de voorgaande akten bepalen dat dit ten westen van de Heerenstraat was en dat er achter zijn huis naar het westen toe een boomgaard was die in 1582⁸⁵ “Cornelis Jacobs Boudewijns boogaert” genoemd werd. Ten noorden woonde Pieter Jans Jaspers (een zoon van Jasper Heijndriks de verkoper van het huis aan Cornelis?), ten zuiden Willem Douwer de pastoor en daarnaast weer Arent Domiss. In volgende artikelen hoop ik dit rijtje nog verder aan te vullen.

9.3.2 Grond

Als je iets over grond wil weten, dan moet je maar hopen dat van het betreffende dorp (of prochie) de overlopers bewaard zijn gebleven. In deze overlopers werd door een landmeter⁸⁶ van elk lap(je) grond genoteerd hoe groot het was, wie de eigenaar en wie het pachtte. Deze overlopers werden om de twintig of dertig jaar vernieuwd. Zoals jullie kunnen begrijpen bevatten deze voor elke rechtgeaarde genealoog een schat van gegevens. Alle overlopers die bewaard gebleven zijn door een grote groep van vrijwilligers, waaronder Paul Harthoorn, getranscribeerd. Je kunt ze dan ook in het Zeeuws Archief in Middelburg in zien. Jammer genoeg zijn de overlopers van het dorp Waarde, die in de periode van 1550 tot 1600 gemaakt zijn, niet bewaard gebleven, maar van Valkenisse gelukkig twee, nl. van het jaar 1558 en 1580. In de bijlage heb ik de foto's van de overloper van 1558 ([foto1](#), [foto2](#), [foto3](#), [foto4](#)) toegevoegd.

Zoals jullie in de overloper van 1558 kunnen lezen was de vader van onze Cornelis, Jacob Corneliss Bouwens, eigenaar van 20 gemet, en in 1580 had Cornelis daar nog 14,5 gemet van over. Hieruit kun je ook concluderen dat Jacob dus nog in 1558 leefde! En zoals ik bij zijn vrouw al vertelde werd zij in 1561 al weduwe genoemd. Maar van een testament geen spoor! Kwam dat omdat Cornelis enig kind was, geboren in 1533⁸⁷? Want ik heb ook niets over eventuele broers of zusters gehoord.

Maar door het ontbreken van overlopers en een testament weten wij nu niet precies hoeveel grond Cornelis Jacobs Bouwens in de “prochie” Waarde had. het is zeker dat hij veel grond geërfd heeft en hij heeft in de periode 1560 tot 1575 dit door grondaankopen nog uitgebreid. Enkele akten als voorbeeld voor dat laatste heb ik bijeengevoegd in het document “[grondtransacties_cjb](#)”. Enkele korte opmerkingen over deze akten:

⁸⁵ RAZE 3523, 39v, 19-2-1582

⁸⁶ Landmeter was een beroep waarvoor je door de graaf of door de staten benoemd moest worden

⁸⁷ zie RAZE 3518, 25, 1565 en RAZE 3524, 41v, 15-6-1585

- t.a.v. akte 1: jammer genoeg worden er geen belendingen in deze akte genoemd. Misschien dat ik later nog eens op de locatie van deze “gronden, huis en vroone” kan terugkomen. De in de akte genoemde Janneken en Laureijs Heijmans worden niet in het boek van C. Dekker “Geld in het water” genoemd, zodat wij niet weten hoe zij aan deze grond waren gekomen, maar in ieder geval had deze Laureijs nog meer grond in Waarde getuige een andere akte uit 1572⁸⁸.

- t.a.v. akte 2 en 3: het lijkt wel of er hier een juridisch truc wordt uitgehaald. Aan einde van akte 3 wordt duidelijk dat het betreffende land ooit door Jacob Cornelis Bouwens van Wensel van Polanen is gekocht, maar dat deze koop betwist is geweest tot zelfs voor het hof van Hollandt door Adriaen Gilliss in opdracht van Elisabeth Rommens (Elisabeth Rombouts), de vrouw (of weduwe?) van Rombout van Mookenberg, een Mechelse ambachtsheer. En nog steeds schijnt dit proces op 14-5-1567 niet beëindigd te zijn. Twee dagen eerder worden de betwiste 10 gemet door Cornelis en zijn moeder aan Servaes Gijbels verkocht, en nu (akte 3) wordt dezelfde 10 gemet door Servaes aan Cornelis verkocht, waar tegen Adriaan Gilliss in het geweer komt. Hoe het afgelopen is, weet ik niet precies, maar ik vermoed dat de verkoop wel doorgedaan is. De belendingen van deze 10 gemet worden niet vermeld. Of lezen jullie het anders?

- t.a.v. akte 4: één van de verkoopvoorwaarden van dit land (5½ gemet in de Pletpolder) was dat de koper Remigius Adriaens als er weer een overstroming zou plaats vinden, niet verplicht zou zijn aan de droogmaking van de polder mee te betalen maar dat hij dit land zou mogen “abandonneren” (opgeven, verlaten). Een nieuwe overstroming van de Pletpolder, na die van 1552, werd dus zeker niet uitgesloten. Dat zegt wel iets over de toenmalige staat van de dijken van deze polder. Deze voorwaarde ben ik in de schepenakten wel meer tegen gekomen.
 Nog een voorwaarde: als Remigius Adriaens de jaarlijkse rente van de hypotheek niet zou betalen, dan moest hij daarvoor 1 gemet weer terug aan Cornelis leveren. Dit lijkt mij zeer aantrekkelijk voor onze Cornelis, vooral als je bedenkt dat Remigius verplicht was de weg en dijk te onderhouden en alle lasten (o.a. polderlasten) te dragen.

In een volgend artikel kom ik terug op Cornelis Jacobs Bouwens, maar dan meer op de periode van 1580 tot zijn overlijden (1590), en over zijn nakomelingen, en wie was (of waren) de moeder(s) daarvan.

Waddinxveen, februari 2014

⁸⁸ RAZE 3520, 42v, 20-2-1572, Laureijs Heijmans wordt genoemd als belender van een verkocht stuk grond in de polder Havenoort. Ook andere Heijmansen (familieleden?) worden ook wel genoemd

9.4 Cornelis Jacobs Bouwens (1580 - 1590)

Om te voorkomen dat jullie je “het ongeluk” moeten zoeken in de RAZE-boeken, heb ik maar een [bijlage](#) gemaakt van de meeste relevante akten uit de bovengenoemde periode, waarin de naam Cornelis Jacobs Bouwens genoemd wordt. Misschien is het goed dat jullie daar eerst in kijken, dan hebben jullie een idee waar dit artikel over gaat. Ik zal dit artikel proberen zo te schrijven dat jullie niet te veel hoeven te springen van het ene document naar het andere.

9.4.1 Functies van Cornelis Jacobs Bouwens

In veel akten over de periode 1580 - 1590 wordt Cornelis Jacobs Bouwens vaak dijckgraef genoemd. In het voorgaande artikel heb ik al opgemerkt dat Cornelis Jacobs Bouwens na 1573 nooit meer schout of schepen geweest is. Als mogelijke oorzaak suggereerde ik dat zijn verhouding met de Mechelse ambachtsheren (zoals Jan Staes) gebrouilleerd was. Veel van de landerijen van Jan Staes⁸⁹ en andere ambachtsheren zijn rond 1580 door de Antwerpse ambachtsheer Michiel de Molijn⁹⁰ overgenomen. Ik kom hier nog wel op terug als ik Marinus Corneliss Gort behandel, maar ik vermoed dat die een veel betere verstandhouding met de Molijn had. In ieder geval pachtte hij veel grond van deze ambachtsheer, vandaar dat Marinus vele jaren na 1580 tot schout door hem is benoemd.

Dus het is niet zo gek te denken, dat de verstandhouding van Cornelis met Marinus niet al te best geweest is. Met Marinus ging het in deze periode crescendo en met Cornelis stond het stil of ging het achteruit. Iets van competitie tussen deze twee hiervan meen ik te lezen in hoofdstuk 1.6 en 1.11 van de [bijlage](#). Vooral in het laatstgenoemde hoofdstuk, waarin Cornelis het recht van Marinus Corneliss Gort betwist (hij noemt zich zelfs “grotelijk gegraveert⁹¹”, zwaar benadeeld) zich tiendenheer te noemen. Een kwestie die niet door goede mannen opgelost kon worden, ook niet door het Landrecht⁹², en gediend heeft voor de “hooge vierschare” in Middelburg. Hoe het afgelopen is wordt in de schepenakten niet vermeld maar ik vermoed zo maar dat Cornelis daar het onderspit gedolven heeft. Nogmaals, dat vermoed ik, bewijzen kan ik niks!

Een tiendenheer was volgens het Middelnederlandsch handwoordenboek van Verdam een eigenaar van tienden. De pachter of huurder van een tiende was verplicht elk jaar een tiende deel van de opbrengst aan de eigenaar van dit recht te betalen, in natura of contant. In dit geval betrof het tienden van land, maar dat kon van alles (bijv tienden van derry⁹³, vlees, fruit e.d.) zijn. Het recht op tienden was onafhankelijk van het object (land, vlees, e.d.) vrij verhandelbaar, de eigenaar van het land hoeft dus niet dezelfde persoon te zijn als de tiendenheer.

In hoofdstuk 1.8 wordt heel expliciet gezegd dat Cornelis Jacobs Bouwens ziek naar Yerseke ging om een zekere Marinus Biersteker op zijn plicht te wijzen tot levering

⁸⁹ C. Dekker en R. Baeten, Geld in het Water, pag 282

⁹⁰ Hiermee zijn volgens mij maar drie ambachtsheren uit Vlaanderen meer over, de Molijn, Cornelis Vermeijen en Jan Junius de Jonge, alledrie uit Antwerpen. De Mechelse ambachtsheren waren helemaal verdwenen, daarbij zal de bestorming en plundering van de stad in 1572 door de Spaanse troepen van Alva wel mede debet aan geweest zijn. Langzamerhand nemen rijke mensen uit Zuid-Beveland en Walcheren (o.a. zoutzieders), en rijke boeren zoals Marinus Corneliss Gort, Pauwels Diericks en Jan Maens het eigenaarschap over.

⁹¹ RAZE 3524, 63, 5-10-1586 (MPS: of is het gegraveerd?)

⁹² rechtbank in Goes die veel eigendoms kwesties van grond behandelde

⁹³ zie 1.13 van de bijlage

van gerst. Ik zie dat helemaal voor me: Cornelis Jacobs Bouwens zwaar de pest in dat die stomme Marinus Biersteker maar niet wilde leveren, dan ook nog “met zieke leden” (reumatiek?) in een rijtuigje over een onverhard pad “hotsend en klotsend”, slecht weer(?) en dan in Yerseke aangekomen in de herberg “Prinse” had Marinus Biersteker niet eens zin om met hem te praten. De laatste vertrok zelfs, nadat zij ruzie over de kwestie gekregen hadden, om zo snel mogelijk naar de kermis te gaan. En dan weer terug naar Waarde met nog meer de pest in zijn lijf en nog zieker!

Julie weten dat ik in de Maagspolder (zie [kaart](#)) geboren ben. En dat ik daarom graag zou willen weten hoe hij dan naar Yerseke gegaan is. Ging hij over de Oostdijk en dan door de Olzendepolder (waar mijn opa op een boerderij gewoond heeft) of ging hij over Kruiningen en door Zoute (waar mijn moeder geboren is)? Tegenwoordig zijn dit allemaal geasfalteerde wegen, maar ik kan me nog herinneren dat dit onverharde wegen waren en ik kan me zelfs herinneren de weg langs de Oostdijk één keer met mijn vader met paard en wagen (zonder veren) gedaan te hebben. Je schudde je inderdaad rot⁹⁴!

Of is de bovengenoemde ziekte een reden voor de stilstand/achteruitgang van zijn gezag in het dorp? In ieder geval was dit geen reden voor hem om niet actief te zijn als deken voor de Camer van Rhetorica, zoals blijkt in hoofdstuk in 1.7 van de [bijlage](#). Ik vermoed dat de bijeenkomsten daarvan in Kruiningen gehouden werden, omdat ook in dit hoofdstukje Pieter Pieters Leeuwe genoemd, vroeger een boer in Waarde maar later verhuisd naar Kruiningen. Ik heb mij er nog niet in verdiept wat het belang van deze Camer was, maar er wordt gesproken over het ophalen van “gildegelt”, wij zullen dus wel in die richting moeten denken. Als een lezer hierover iets meer weet, graag!

Cornelis Jacobs Bouwens had wel meer moeite om zijn geld binnen te krijgen, getuige hoofdstuk 1.10, 1.14 en 1.15. In het eerstgenoemde hoofdstuk ging het om huishuur. Cornelis had dus ook huizen in het dorp die hij verhuurde. In de andere hoofdstukjes ging het om de pacht op te halen van de boerderij die eigendom was van de wezen van Cornelis Vermeijen, een overleden ambachtsheer uit Antwerpen. Cornelis Jacobs Bouwens behartigde de zaken van deze wezen. De pachter van de bezittingen van deze wezen was Cornelis Matthijss, een schoonzoon van Jacob Jans Pieters Lems⁹⁵.

Deze Cornelis Matthijss kreeg al betalingsmoeilijkheden in 1586, en dat ging van kwaad tot erger. Op 1 januari 1588 arresteerde (tegenwoordig zegt men: men legt beslag op!) onze Cornelis alle goederen van Cornelis Matthijss, en op 15 januari daarna verhinderde hij Nicolaes Bonsinck, een in die tijd bekende graanhandelaar uit Kloetinge, de door hem van Cornelis Matthijss gekochte tarwe te vervoeren. Een zekere Jacob Jacobs Stoffels trad toen op als borg voor Nicolaes Bonsinck, die daarvoor dan ook na de nodige strubbelingen aangesproken werd en door de schepenen veroordeeld werd tot het betalen aan Cornelis Jacobs Bouwens van de koopsom van de tarwe.

Letten jullie op de prachtige akte RAZE 3524, 100v, 26-3-1588 waarin de genoemde Nicolaes Bonsinck in de schepenrechtbank verschijnt en daar het woord (“stoorenisse”) meent te gaan moeten voeren, zonder daarvoor uitgenodigd te zijn. De schepenen waren daarvan niet gediend, dwingen hem tot zwijgen en veroordelen hem tot betaling van de zittingskosten en oordelen dat de borg aangesproken mag worden.

⁹⁴ Men reisde vroeger veel liever per schip dan met paard en wagen

⁹⁵ Deze man komt later aan de orde

Jacob Jacobs Stoffels was dus de klos, hoewel die dat ook wel weer met Nicolaes Bonsinck verrekend zal hebben, hij had zich niet voor niks (hoop ik!) als borg aangemeld.

Tot overmaat van ramp overleed Cornelis Matthijss in de loop van 1588 en moest Cornelis Jacobs Bouwens weer beslag leggen op de goederen van Cornelis Matthijss om o.a. de rechten op tienden uit naam van de wezen van Cornelis Vermeijen betaald te krijgen. Zoals later wel zal blijken heeft Jacob Jans Pieters Lems het bijzonder druk gehad met het verdedigen van de belangen van het sterfhuis van zijn schoonzoon (dochter Martina Jacobs en haar twee kinderen Matthijs en Elizabeth)!

9.4.2 Vervolg “waar woonde Cornelis Jacobs Bouwens?”

Ik heb er nu al een beetje spijt van dat ik in het vorige artikel jullie beloofd heb de belendingen van huizen, waarbij Cornelis Jacobs Bouwens genoemd wordt, uit te pluizen om zo in ieder geval te proberen het centrum van Waarde in kaart te brengen. Maar goed wij gaan ermee door!

Het wordt nogal gedetailleerd, dus ik heb de betreffende akten maar even uit de [bijlage](#) naar hier gekopieerd:

1. RAZE 3523, 7, 24-12-1580: Comp. Cornelis Marinuss Gort levert aen Jan Claess de Rave een huijs met zijn gevolcg int dorp opt ambacgtsheeren vroone belast jaerlijckx met 2 capoenen aencomende Jan Staes (O. ende S. Heerenstraete, W. Cornelis Jacobs Boudewijns d'erve, N. Marinus de schipper) voor 45p;
2. RAZE 3523, 43v, 20-1-1582: Comp. Willem Maertens backer levert aen Gabriel Duppenghischer een huijs binnen Weerde int dorp op ambacgtsheeren vroone (O. Heerenstraete, S. Marinus de Schipper, W. Cornelis Jacobs Boudewijns boogaert, N. Willem Quirijns) voor de somme naer vuytwijzen den dijckgravens brieff ofte register?
3. RAZE 3523, 41v, 19-2-1582: Comp. Willem Quirijns als gemacgticg van de weesen van Govaert Diericks cooman saliger memorie levert aen Jasper Jaspers de smidt een huijs int dorp opt ambacgtsheeren vroone (O. Heerenstrate, S. Willem Quirijns, W. Cornelis Jacobs Boudewijns boogaert, N. Nicolaes Corneliss) voor 48p gr vls. Ter kennisse van schepenen Bastiaen Pieters, Willem Quirijns, Adriaen Jans Loij, zoe heeft Jasper Jaspers de Smidt de erfgenamen ofte haere gemaecgt van Govaert Diericks cooman macgt gegeven dat zij mogen arrest doen opten voors. Jasper Jaspers grondt hoe weijnicg de goederen soude mogen wesen daer sij souden mogen eenicg recgt aen vermeten
(Nb. de laatste akte staat op het laatste blad van RAZE 3523, moeilijk leesbaar en zijn de paginanummers met de datums door elkaar gehaald.)

Gelukkig wordt in de drie akten de Heerenstraat genoemd, daaraan hebben wij enig houvast. Bij de eerste akte betreft dit de belending Oost en Zuid, dus een duidelijke bocht zou ik zeggen. En West Cornelis Jacobs Bouwens erve en niet de boomgaard zoals in de andere twee (ook allebei met de West-belending), dus ik neem dan aan dat dit kort bij zijn huis (en schuur) geweest zal zijn. Wanneer wij nu uitgaan van het zuidelijkste huis van Jan Claess de Rave, kunnen wij het volgende rijtje (naar het noorden toe, ten westen van de Heerenstraat) maken: Marinus de Schipper, Gabriel

Duppenghischer (vanaf 1582, daarvoor Willem Maertens de backer), Willem Quirijns, Jasper Jaspers de smidt (voor 1582 Govaert Diericks) en Nicolaes Corneliss. Wanneer ik nu op de [kaart](#) (in de buurt van de kerk) van de landmeter Smallegange kijk, kan ik nog nergens dit rijtje lokaliseren en ook niet in verbinding brengen met het rijtje dat ik in het vorige hoofdstuk⁹⁶ geproduceerd heb. Dus dat geeft niet veel hoop op een goed resultaat, maar wij zullen bij de volgende personen hiermee blijven doorgaan. En ook zal ik eens iemand zoeken die een tekening kan produceren om alles een beetje overzichtelijker te maken

9.4.3 De vrouwen van Cornelis

In de periode van 1560 - 1570 komen wij in de schepenakten-boeken van Waarde veel van deze soortgelijke akten tegen: “*Cornelis Jacobs Boudewijns heijst ter vierschaere voor zijn huijsvrouwe Magdalena (MPS: er staat Madeleene) eenne Pauwels Jacobs (MPS: Pauwels Jacobs Vleek) ende dat van verteerde costen de somma van 1£ 5gr⁹⁷*”. Blijkbaar was de vrouw van Cornelis caféhoudster. Nu is dat niet zo verwonderlijk, veel mensen in het dorp en de grote boeren rondom het dorp hielden café aan huis. Maar het is wel bijzonder, tenminste voor mij, dat in al deze akten er speciaal bij vermeld wordt dat Cornelis “geld van gelagen” eiste uit naam van zijn vrouw. Jullie zijn tegenwoordig gewend dat vrouwen (bijna?) dezelfde rechten te bezitten als mannen, vroeger was dat wel anders. Paul Harthoorn heeft in zijn “[Krenten in de pap](#)” daarover een leuk stukje⁹⁸ geschreven. De reden waarom Cornelis hier wel de naam van zijn vrouw noemt weet ik niet, laten wij het maar beschouwen als een wel hele vroege opwelling van een neiging tot emancipatie. Het is wel zeker dat regelmatig de schepenbank-zittingen bij Cornelis aan huis gehouden werden, en tijdens deze zittingen zal er wel (veel?) gedronken en gegeten zijn. Dus mevrouw Madeleene zal best wel een goede omzet gehad hebben. Dat heb ik trouwens bij meerdere schouten en/of schepenen (Marinus Corneliss Gort, Willem Quirijns) gevonden.

Cornelis en Madeleene kregen twee zonen, Jacob (later vaak Jacques genoemd) en Cornelis. De eerste is geboren rond 1563⁹⁹, van de laatste weet ik het niet. Wel wordt van Jacob verteld¹⁰⁰ dat hij ook namens zijn broer spreekt, dus ik neem aan dat Jacob de oudste van het stel was.

Er is later veel gekrakeel ontstaan over de erfenis van Cornelis tussen de zoons met hun stiefvader Jan Maens. In het volgend artikel “Wie is Jacques Corneliss” kom ik daar op terug. Maar uit de volgende zin¹⁰¹ uit een bepaalde akte betreffende deze kwestie geschreven door notaris Levendaele uit Goes, nl. “..... *dat Jacob hem zal gecontenteert houden met alsulcken vuytcoop als bij Cornelis zijne vader met Schout ende Schepenen tot Weerde¹⁰² ende thoesiende vooghden anno 1571 gedaen es.*”, maak ik op dat de genoemde Madeleene rond 1571 overleden is.

Over een tweede en/of derde vrouw heb ik in de schepenakten van Waarde niets gevonden, maar wel in akten van notaris Levendaele, nl:

⁹⁶ onder de naam: “Huis Cornelis Jacobs Bouwens”

⁹⁷ RAZE 3519, 56v, 7-9-1566

⁹⁸ hoofdstuk 2.149 “De romeinse wetten zijn nog steeds van kracht, ...schijnt het”

⁹⁹ RAZE 3524, 55v, 21-6-1586

¹⁰⁰ o.a. RAZE 3524, 131, 3-10-1590

¹⁰¹ RAZE 2041, 166, ?-1599

¹⁰² De akte hiervan heb ik jammer genoeg niet gevonden

- “.... Naerdijen in de jaar 1592 ende tzedert herwaerts diversche Questien, differenten ende Proces geresen waren tusschen Jacob zone van wijlen Cornelis Jacobs Bouwense wonende binnen Weerde ter eenre ende Jan Maenss als getrouwt hebbende den voors Cornelis weduwe, stiefmoeder den voors Jacob wonende in Cruninghen ter anderen zijden.¹⁰³”
- “....Tot erfgenamen (MPS: Costen Marinuss): Costen Pauwelsz en Costen Janss metten anderen vrienden gecomen van zijn vaders zijde. Ende Jacob en Cornelis sonen van Cornelis Jacob Bouwenssen metten andren vrienden in haeren staeck gecomen van d'een zijde van zijne moeder in een vierendeel..¹⁰⁴”
- “.... Naerdijen Jan Maensz aen Jan Jansz Robbe (toegenaemt den Boer), wonende binnen Middelburg vercocht hadde drie verckens tot £ 12 groten vlaems ende dat Maijken Marinus huijsvrouw van Jan Maensz overleden was¹⁰⁵

Maar of Maeijcken nu zijn tweede, derde of zelfs zijn vierde vrouw was, dat weet ik niet. In ieder geval de laatste. Zij leefde nog in 1597, maar was in oktober 1599 overleden. Cornelis zelf is in 1590 overleden (zie [bijlage](#), hoofdstuk 1.16), ongeveer 57 jaar oud¹⁰⁶.

Waddinxveen, april 2014

¹⁰³ RAZE 2041, 165, ?-1599

¹⁰⁴ RAZE 2040, 362, 24-6-1597

¹⁰⁵ RAZE 2041, 226, 19-10-1599

¹⁰⁶ Ik zal een stamboom van de familie Bouwens geven bij het hoofdstuk “Wie is Jacques Corneliss”

10 Geraadpleegde literatuur

A.J. van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, oorspronkelijke uitgave Jacobus Noorduyt, Gorinchem, 1839, facsimile uitgave Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1976.

Cornelis Dekker en Roland Baetens, Geld in het water, Antwerps en Mechels kapitaal in Zuid-Beveland na de stormvloed in de 16^e eeuw, Verloren Hilversum 2010, ISBN 978-90-8704-123-6

M.D. van Duijvenvoorde, Hoofdzaken en Kopzorgen van Jan van Duivenvoorde, Pirola Schoorl 1995, ISBN 90-6455-192-8

Geschiedenis van Zeeland deel II 1550-1700, WBOOKS, ISBN 978 90 400 0753 8

Hermann Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit, Hanzsche Buchhandlung, Hannover, ISBN 10: 3-7752-5177-4

F.L. Kersteman, Praktisijns woordenboekje of verzameling van meest alle de woorden in de rechtskunde gebruikelijk, Verloren, Hilversum, 1785, ISBN 90-5028-009-9

G.F. Sandberg, Kruiningen Heerlijkheid en Gemeente, Gemeente Reimerswaal, 1982

J. ab Utrecht Dresselhuijs, Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland in den ouden tijd, 1832 bij F. Kleeuwens Goes, herdrukt 1924

J. Verdam, Middelnederlandsch Handwoordenboek, Martinus Nijhoff, 1911

J.M. Verhoeff, De oude Nederlandse maten en gewichten, Meertens-instituut, 1983

Willem Jansz Verwer, Memoriaelbouck. Dagboek van gebeurtenissen te Haarlem van 1572-1581. Schuyt & Co C.V. Haarlem, 1973. ISBN 90-6097-035-7.